

**DENACIFIKACIJA
KAŽNJAVANJEM RATNIH
ZLOČINACA**

Anna Maria Grünfelder

Zagreb 2021

Sažetak:

Epuration – francuski ekvivalent za proces „denacifikacije“ ravolli kojega su nakon njemačke kapitulacije (8./9.5.1945.godine) zaokupirali bivše Osovinske zemlje, sa zadatkom istrijebiti nacionalsocijalizam, ukloniti nacionalsocijalističke moćnike, staviti ih pred sud i suočavati cjelokupni njemački narod sa svojom odgovornošću za besprimjeran državni kriminalitet režimu, što ga je narod do kraja podržavao. Proučavala sam politiku „denacifikacije“, svih slojeva društva, i suđenje nacističkom vrhu, krivcima za besprimjerenetne zločine i zločine protiv čovječnosti, te za genocid na Židovima i drugim manjinama (u Hrvatskoj na Srbima i Romima). Zato sam uspoređivala savezničku politiku „denacifikaciju“ i suđenja ratnim zločincima s istovjetnim procesima u (današnjoj) Republici Hrvatskoj (uključivši u žrtve progona i Srbe i Židove). Razlika u cilju – izgradnja demokratskog društva kao cilj Zapadnih Saveznika (ali ne i Sovjetskog saveznika) – izgradnja novi, socijalistički poredak ideološke su naravi, premda i socijalističko društvo deklarativno slijedi ideal „demokratskog društva“. Jugoslavenski način „Epuration“ svu težinu zadatka položi na sudske presude – na „preodgoj“ društva u smislu „prosvjetljivanja“, proučavanja“, osviješčivanja“ „odgojitelji“ nisu trošili energije. – Rezultati i na Zapadu i u Jugoslaviji zaostajali su za idealima i ciljevima, i to prvenstveno zato što su se geopolitički uvjeti ubrzo počeli mijenjati. „Eskalacija Hladnoga rata“ zahtijevao prilagodbu političkih interesa novim konfrontacijama. Procesi pokrenuti od Saveznika u cilju raščišćavanja natruha prošlosti, zastali su na pola puta – „Epuration“ naroda nije se ostvarila,

Ključni pojmovi: Épuration , denacifikacija, preodgoj, ratni zločin, zločin protiv čovječnosti, Židovi, Srbi, Romi

Zusammenfassung:

Épuration – das französische Äquivalent für den Prozess der Entnazifizierung nach der Kapitulation Hitlerdeutschlands (8./9.Mai 1945), den die Alliierten anstießen und vornahmen, ist das zentrale Thema dieser Studie. Untersucht werden die Wirkungen der alliierten „Umerziehung“ aller Bevölkerungsschichten und die strenge Bestrafung der an den beispiellosen Kriegsverbrechen und Verbrechen gegen die Menschlichkeit Schuldigen, der Planer und Ausführenden des Genozid an den Juden und anderen Minderheiten (in Kroatien auch Serben und Roma) die aller dem nationalsozialistischen Regime auf welcher Hierarchieebene auch immer Dienenden – nicht nur die „grossen“ Nationalsozialisten, sondern auch die „kleine“ Parteigänger und Mitgläuffer aus Opportunismus, Karrieresucht, Feigheit. Der Vergleich der in Deutschland Österreich vorgenommenen

„Entnazifizierung“ und analogen Massnahmen in Kroatien ergab so viele Ähnlichkeiten, dass die Unterschied eher vordergründig erscheinen. In beiden „Entnazifizierungsprozessen“ geht es, zumindest deklariert um den Aufbau „demokratischer und „gerechter Gesellschaften“. Die Vorgangsweise der westlichen Alliierten ähnelt jener der jugoslawischen Institutionen, aber diese kopieren auch das sowjetische Modell. – Die Resultate in Ost und West erweisen sich als gleicherweise enttäuschend; die Prozesse blieben auf halbem Wege stehen, denn die Ziele und Methoden mussten an die sich nach 1945 rasch ändernde geopolitische Lage anpassen; die Épuration wurde nicht erreicht.

Schlüsselbegriffe: Épuration, Entnazifizierung, Umerziehung, Kriegsverbrechen, Verbrechen gegen die Menschlichkeit, Juden, Serben, Roma

DENACIFIKACIJA KAŽNJAVANJEM RATNIH ZLOČINACA

Baveći se poslijeratnim ophođenjem savezničkih zemalja i zemalja antihitlerove koalicije - kažnjavanjem nacionalsocijalističkih i fašističkih zločinaca, moram (sebi i drugima) odgovoriti na pitanja poput ovih: „čemu koristi stalno kopanje po prošlosti?. “Što će nam to?“. I ovisno o zemlji slijede primjedbe: „A bombardiranje Dresdena?“ „Zadar sravnano po zemlji – i, nema krivaca, nema krivice? „Bleiburg, Macelj, Kočevski rog?“ „Ni kazneni progoni poslije 1945.godine nisu bili motivirani samo plemenitim namjerama; a rezultati?“ Stvarno: Čemu služe suđenja nacističkim, fašističkim....zločincima? Kad su u ljetu 1941.godine, Kraljevskoj su vladi u Londonu stizali sve više informacija o divljanju njemačkih vojnika u Poljskoj i u Sovjetskom savezu, Velika Britanija vrbovala je za koaliciju s tada 17 emigrantskih vladi sa sjedištem u Londonu, kao i sa Sjedinjenim Američkim državama u cilju osnivanja međunarodnog vojnog tribunala za kažnjavanje glavne nacionalsocijalističke krivce. Koalicija je stvorena: Dne. 13.siječnja 1942.god.,ona je u londonskoj palači „St. James“ objavila „*Inter-Allied Declaration*“ o kažnjavanju nacističkih zločinaca odmah nakon prestanka rata, i to ne samo pravno nego i politički. Dne. 11.12.1942.godine koaliciji su pristupile Sjedinjene Američke Države i Sovjetski savez.¹

Antihitlerova koalicija imala je pred sobom jasan cilj: kažnjavanjem ratnih zločina uspostaviti narušenu vladavinu prava, pobrinuti se za primjerenu satisfakciju žrtvama i sprječavati buduće napade na pravni poredak. Velika Britanija, prije svih, angažirala se za osnivanje međunarodnog tribunala, zbog sjećanja na žrtve prvoga genocida u suvremenoj povijesti, pokolj Armenaca 1915.godine, koji je ostao nekažnjen, isto tako kao i krivnja za Prvi svjetski rat, kao prvo masovno klanje, koji će biti nazvan „*genocidom*“.²

U više konferencije „Velika Trojka – Churchill, Staljin i Roosevelt/Truman utanačili su metode ophođenja s glavnim krivcima za Drugi svjetski rat i s kažnjavanjem počinitelja ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti svih kategorija. Kažnjavanje nacističkih zločina, za koje su Saveznici pretpostavljali da će nakon sloma Njemačkog Reicha pokušati pobjeći od

---

¹ Deklaracija o kažnjavanju ratnih zločina; Deklaracija sasjedanja Saveznika od 13.siječnja 1941.godine. Allied Declaration Condemning German Atrocities:

www.library.wisc.edu/FRUS/EFacs/1942v01/reference/frus.frus1942v01.i0006.pdf

Punishment for War Crimes: The Inter-Allied *Declaration* Signed at. *St. James's ....Declaration* made at *St. James' Palace* on January 13, 1942.

² Pojam „genocid“ osmislio je godine 1944., kad se saznavalo o događajima u Aušvic, američki pravnih židovskog podrijetla Raphael Lemkin. Pojam je 1948.godine „ušao“ Međunarodnu konvenciju Ujedinjenih naroda o genocidu, definiran kao „zločin počinjen s namjerom istrijebiti i potpuno ili djelomično uništiti nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku skupinu“: Heimo Halbrainer /Claudia Kuretsidis, *Kriegsverbrechen, NS-Gewaltverbrechen und die europäische Strafjustiz von Nürnberg bis Den Haag*. Graz 2007, str. 11.

odgovornosti i sakrivati se u inozemstvu, riješeno je tijekom Moskovske konferencije ministara vanjskih poslova Velike Britanije, SAD i Sovjetskog saveza dne.30.10.1943.godine: dogovoreno je izručivanje ratnih zločina onoj državi, u kojoj su počinili zločine.³ Za zločince koji su nedjela počinili u više zemalja, biti će osnovan poseban međunarodni vojni tribunal, koji će suditi i najvišim nacistima i njihovim trabantima u okupiranim zemljama.⁴ Tijekom 1944.godine SAD su predstavile konkretne detalje za budći odnos prema Njemačkoj poslije rata: bezuvjetnu kapitulaciju Hitlerove Njemačke, zatim okupaciju Njemačkog teritorija, demilitarizaciju i temeljitu „denacifikaciju“, „preodgoj“ svih slojeva društva u cilju uspostave demokratskog poretka. Na konferenciji u Jalti 11./12.veljače 1945. „Velika Trojica“, sada „Saveznici“ tražili su modus ophođenja s oko 11 milijuna ljudi što ih je rat protjerao iz svojih domova.⁵

I zemlje Zapadne, Srednje, Južne i Jugoistočne Europe okupirane od Njemačke od 1938.godine na dalje, suočavale su se sa zadatkom „ukloniti“ natruhe njemačke okupacije: izaći na kraj sa svojim kolaboracijskim sustavima. Nakon divljih akcija osvete s ponovnim žrtvama, kažnjavanje ratnih zločinaca i uspostava novog poretka, različitim metodama i s različitim rezultatima, tako da je pitanje sprječavanja novih oblika genocida ostalo stalno aktualno; pravni instrumentarij je dorađivan sve do osnivanja novih međunarodnih tribunala: Za Tokiju, bivšu Jugoslaviju, za Ruandu. 70 godina poslije „Nürnberg“ pitanje kako se ophoditi sa državnim nasiljem, terorom i genocidom nije još uvijek samo pitanje historijske znanosti, nego tema od političkog značenja, poglavito za razvitak pravne svijesti u pravno nerazvijenim društvima.

„Holokaust“ bio je, odmah poslije rata, u programima denacifikacije, „odsutan“ – odsutan i u prvobitnom statutu Nürnberškog tribunala. U njegovu Statutu „zločin protiv čovječnosti“ nije „osebujno“ nedjelo, nego vezano uz ratni zločin. Zato Statut nije „pokrivao“ zločince što ih je nacističko vodstvo nanosili svojem stanovništvu do početka rata: niti zlostavljanje i mučenja

---

³ Deklaracija o kažnjavanju ratnih zločina; Deklaracija sasjedanja Saveznika od 13.siječnja 1941.godine. Allied Declaration Condemning German Atrocities: www.library.wisc.edu/FRUS/EFacs/1942v01/reference/frus.frus1942v01.i0006.pdf. Punishment for War Crimes

⁴ Leopold Schallhas, Die Moskauer Deklaration. <https://www.grin.com/document/32297> i Vladimir Svejcer / Stefan Karner / Alexander Tschubarjan, Die Moskauer Deklaration 1943. "Österreich wieder herstellen". Beč, 1.izdanje 2015. (webstranica pregledana 10.7.2021.godine)

⁵ Wolfgang Form, Vom Völkermord an den Armeniern bis zum Tokioter Kriegsverbrecherprozess – Entwicklungslinien bei der Ahndung von Menschlichkeitsverbrechen in der ersten Hälfte des 20.Jahrhunderts. U: Heimo Halbrainer-Claudia Kuretsidis-Haider, Kriegsverbrechen, NS-Gewaltverbrechen und die europäische Strafjustiz von Nürnberg bis Den Haag. Graz 2006. Str. 17-31, ovdje 21.22 i tekst Statuta Nürnberškog tribunala za ratne zločine (službena verzija na njemačkom jeziku. Sv.1, Nürnberg 1947, str.71,72n

Židova, niti „Kristalnu noć“; mučenja političkih protivnika, eutanazija, zlostavljanja stranih radnika nisu bili obuhvaćeni ratnim pravom na snazi do 1948.godine (kad su Ujedinjeni narodi donijeli Konvenciji o sprječavanju i kažnjavanju genocida. Tribunal je tijekom suđenja mijenjao svoju percepciju situacija njemačkog civilnog stanovništva pod nacističkim režimom, a time je i masovno ubijanje Židova u koncentracijskim logorima oblikovao onu predodžbu što su si i sami suci tek morali stvoriti.⁶

Saveznici su nastupali s ambicioznim planom „očistiti“ Njemačku (uključujući i Austriju) od nacionalsocijalista i nacionalsocijalizma preodgojem svih slojeva društva, od najranije mladosti te strogo kažnjavati nacionalsocijaliste kaznenim pravom kao i socijalnim mjerama. Od ovog programa odstupali su, silom prilika, i zbog nedovoljnog odjeka u stanovništvu, i zbog realpolitičkih interesa.

Pokazat ću da „denacifikacija“ na privid zakazala – no ipak, svijest stanovništva je evoluirala, zato što su nove generacije bolje shvatili dimenzije zločina i krivice: Odgovorit ću na pitanje „Čemu to?“ s primjerom iz kojeg se vidi da učenje iz prošlosti izoštrava svijest za pravo, ili ju uopće tek usadi.

1. Saveznička „denacifikacija“ i suđenja ratnim zločincima – Njemačka

Crvena Armija je prva saveznička sila koja je stupila na njemački teritorij – već u listopadu 1944.godine⁷. U siječnju 1945.godine, kad su Sovjeti oslobađali Aušvic, Narodni komesar za unutarnje poslove izdao je zapovijed za hapšene članova „fašističkih“ organizacija, rukovodilaca organa države i gospodarstvenike na vodećim položajima. Uz to, sovjetska vojna administracija (SMAD) morala je uhapsiti muško civilno stanovništvo između 17 i 50

⁶Za definiciju pojmova „ratni zločin“, „zločin protiv čovječnosti“ i „genocid“ služile su Haška konvencija iz 1907.godine i Ženevska konvencija iz 1949.godine, koja se odnosi na zaštitu civila u ratnim sukobima i zabranjuje napade s predumišljajem na civilno stanovništvo; ondje je sankcioniranje nasrtanje okupacijskih vojski na civilno stanovništvo i korištenje civila za ratovanje: Kriegsverbrechen, Völkermord und Verbrechen gegen die Menschlichkeit

Was sind Kriegsverbrechen und Verbrechen gegen die Menschlichkeit?

Die Ahndung von <https://www.brgdomath.com/politik-wirtschaft/gerechtfertigter-krieg-tk19/kriegsverbrechen-v%C3%B6lkermord-verbrecen-gegen-die-menschlichkeit/> (pogledano 21.8.2021.g.)

⁷ Jan Foitzik, Organisation der sowjetischen Besatzung in Deutschland und Auswirkungen von kompetenzieller Diffusion auf die Rekonstruktion der Besatzungspolitik. U Andreas Hilger, Mike Schmeitzner und Clemens Vollnhals (Hgg) Sowjetisierung oder Neutralität? Optionen sowjetischer Besatzungspolitik in Deutschland und Österreich 1945 -1955. Hrs. Von . Vandenhoeck und Ruprecht 2006, Wien, str. 97-116, ovdje str. 99- O situaciji u SBZ vidi i Clemens Vollnhals, Internierung, Entnazifizierung und Strafverfolgung von NS-Verbrechen in der sowjetischen Besatzungszone.:Andreas Hilger et.a. Sowjetisierung oder Neutralität? S. 223-248.

godina života i deportirati na rad u Sovjetski savez, u cilju „nemilosrdnog utjerivanja ratnog plijena“ i korištenja ljudskog rada kao predujam za reparacije. U travnju 1945.godine ovo paušalno kažnjavanje civilnog stanovništva ukinuto je i ograničeno na „aktivne članove Nationalsocijalističke Njemačke radne stranke (NSDAP)“, na rukovodioce nacističkih omladinskih organizacija, suradnike i suradnice Gestapa, Službe sigurnosti (SD) i drugih policijskih i kaznenih organa, partijskih vođa, te „špijuna“ i diverzanata i terorista. Za do tada deportirane civile obustava nije značila ništa: Oni su morali su ostati u Sovjetskom savezu, zajedno s njemačkim ratnim zarobljenicima i civilnim radnicima.⁸

U sovjetskoj okupacijskoj zoni (SBZ) internirano je između 1945.i proljeća 1950.godine ca. 122.600 osoba, i maloljetnici u specijalnim logorima, na neodređeno vrijeme, bez optužbe, bez pravne pomoći. 35% njih umrlo od bolesti i nedovoljne prehrane, 776 interniranih okrivljenika sovjetski su vojni sudovi osudili na smrt: i od njih su neki prebačeni u sovjetske „logore za ratne zločince“. SMAD je prisvojio i ovlasti za otpuštanja s radnih mjesta. U ralje sovjetskih vojnih organa dospjeli su ne samo nacisti, nego i osobe osumnjicene zbog političkog protivljenja okupacijskim vlastima. Sovjeti nisu hapsili elitne dužnosnike nacističkog terora, niti stražare koncentracijskih logora, nego niže dužnosnike i članove nacionalsocijalističke partije; takvi su sačinjavali većnu interniraca u sovjetskim logorima u SBZ: Pokazalo se da sovjetskim vojnim organima niti vojnim tribunalima gonjenje nacističkih zločina nije bilo prioritet, čak niti zadatak, nego „suzbijanje opasnosti po okupacijsku silu“ i politička represija.

Dne. 23.12.1945.godine, Sovjetska vojna administracija (SMAD), sukladno Zakonu o Savezničkom kontrolnom savjetu br.10⁹ ovlasti denacifikacije prenijela sovjetskim vojnim tribunalima. Ovi se nisu ni u kojem slučaju držali principa pravičnosti i vladavine prava: Suđenja vođena od vojnih lista bila su tajna; optuženik nije dobio odvjetnika; sud nije provodio dokazni postupak nego se zadovoljavao priznanjem, koji pak nerijetko bio iznuđen. Umjesto dokazane krivice paušalna sumnja služila je kao temelj suđenja. Istovremeno je sovjetska vojna administracija zajedno s domaćim komunistima (povratnicima iz Sovjetskog

---

⁸ J.Foitzik, Organisation. S. 99

⁹ Zakon br 10 Vijeća za kontrolu u Njemačkoj (1945.) odnosi se na kažnjavanje osoba okrivljenih zbog ratnih zločina, zločina protiv mira ili protiv čovječnosti. Zakon propisuje obaveznu primjenu načela „nulla poena sine lege“, primjenu kriterije vladavine prava, i isključenje okrivljenih i osuđenih osoba iz javne i državne službe, i nezastarjevanje tih zločina.

<http://www.verfassungen.de > kr-g>. (pregledano 26.7.2021.)

saveza) čistila pravosuđe i javnu upravu od članova nacionalsocijalističke partije i zamijenili ih njemačkim komunistima koji su nadživjeli nacistički progon u domovini.¹⁰

U javnoj upravi na početku Sovjeti nisu rigorozno čistili, ali uložili u to veći angažman u obešvlašćivanje članova nacističke: „sekvestrirali“ su skoro pa cjelokupnu imovinu dužnosnika NSDAP i rukovodećih ili utjecajnih članova partije. Uz to su uslijedile zabrane obnašanja određenih zanimanja i istiskivanje malih obrtnika iz gospodarskog života. „Mali nacisti“ nisu se morali bojati – štoviše: SED¹¹ je vrbovala članove među njima; njihovi su glasovi bili „prihvatiljivi“ na izborima na općinskoj i zemaljskoj razini.

Od prosinca 1946.do ožujka 1947.godne,SMAD, nastojeći ojačati sovjetsku poziciju za konferenciju ministara vanjskih poslova u Moskvi 1947.godine¹², prešla je na ponovno žestoko čišćenje u poduzećima, te u državnim, kotarskim i komunalnim organima vlasti. Osnovane su Zemaljske komisije za denacifikiranje, s pravom kontrole i revizije. U njih su pozvani predstavnici svih stranaka, sindikata, udruge žrtava nacističkog režime, organizacije žena i mladih, komora i udruge seljaka. Rukovodeće funkcije na svim razinama preuzeli su članovi KP/SED. Nove komisije poduzele su nove provjere svih zaposlenih. S djelovanjem od 1.1.1947.godine otpušteni su svi bivši članovi nacionalsocijalističke partije, koji su do sada velikodušno ostavljeni u gospodarskim poduzećima. Na taj način gospodarstvo u SBZ izgubilo je nenadoknadive stručnjake, tako da su članovi KP/SED morali zamoliti za ublažavanje tih mjera, što u prvom polugodištu 1947. Sovjetska vojna administracija (u interesu ostvarivanja sovjetskih interesa na Konferenciji Vijeća ministara vanjskih poslova) nije dopustila. U kolovozu 1947.godine vraćena su građanska i politička prava, uključivši pasivno izborno pravo, svim nominalnim članovima NSDAP, dok su osumnjičeni aktivisti NSDAP prošli ponovnu provjeru, a suđenje ratnim zločincima povjereno je njemačkim sudovima. Radikalne i učestale mijene zakona i postupaka prema nacistima imala je političke

---

¹⁰ J.Fojtzik, S.230-237

¹¹ Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (SED, Ujedinjena Njemačka Socijalistička partija) osnovana je godine 1946.u Berlinu, na pritisak sovjetske okupacijske vlasti, fuzioniranjem Socijaldemokratske stranke i Komunističke stranke: <https://www.ndr.de/geschichte/SED-Wie-die-Einheitspartei-den-DDR-Alltag-steuerte,sed126.html>

¹² Elke Kimmel, Zusammenarbeit und Gegensätze bis 1947.-Konferencija Savjeta ministara Saveznika okupljali su od 10.3-24.4.1947.u Moskvi na raspravi o statusu, budućemu ređenju I granicama Njemačke. Sovjetski savez zalagao se za jedinstvenu Njemačku prema kriterijima I uzoru SBZ, dok su se SAD i Velika Britanija zalagali za gospodarsko jedinstvo, a inače za federalno uređenje. Na toj konferenciji raspala se antihitlerovu koaliciju, Hladni se rat zahuktao: Die Aussenministerkonferenz in Moskau 1947 :

<https://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/deutschland-chronik/131160/10-maerz-24-april-1947> (30.10.2005; pregledano 26.7.2021.)

razloge, jer je gospodarstvo oslabljeno do te mjere da su se Sovjeti bojali da SBZ neće moći ispunjavati svoje obaveze plaćanja reparacija.

Temeljem zapovijedi SMADa br. 201 od kolovoza 1947. godine suđenja nacističkim i ratnim zločincima prešla su u nadležnosti njemačkih sudova. Policija NJDR osnovala je poseban odjel Krimprolicije¹³ za „glavne krivce“ ili „opterećene“ okrivljene. Osobe zatočene u sovjetskim specijalnim logorima u SBZ nisu otpuštene iz sovjetske „nadležnosti“; niti bivši njemački vojnici okrivljeni za zločine na okupiranim predjelima SSSR-a, sovjetska vojna administracija pridržavala je sebi: riječ je o kaznenim djelima počinjenim na okupiranim teritorijima. Novoosnovana Politička policija, pod vodstvom I kontrolom Sovjeta, odlučivala je samostalno o pokretanju ili obustavi istražnog postupka, a svojatala je i podizanje optužbe, dakle tužiteljske ovlasti. Profesionalni tužitelji mogli su tada još samo potvrđivati odluke o zatvaranju i optužnice. Optuženik je odvjetnika dobio tek za glavnu raspravu. Osoblje, takozvani „Narodni suci“ („Volksrichter“) bili su naročito lojalni „drugovi, osposobljeni za suđenje u brzopoteznim specijalnim tečajevima. Od osnivanja „Političke policije“ i „Narodnih sudova“ sudovi u SBZ donosili su drakonske kolektivne mjere, po uzoru sovjetskih vojnih tribunala; ali osuđivali bi samo na osnovu pripadnosti nekoj organizaciji, bez utvrđivanja individualne krivice. Od 1949. godine na dalje sudovi su sve više sudili „političkim disidentima, zbog „antikomunističkog huškanja“ ili „ugrožavanja mira“ i sl.¹⁴

Dne. 26. veljače 1948 Sovjetska vojna administracija proglasila je službeni kraj denacificiranja. Rad komisija za denacificiranje obustavljen je i de facto je došlo do amnestije i za aktivne članove NSDAP-a. Svi otpušteni članovi NSDAP, osim onih kojima je uskraćeno izbornopravo, vraćeni su na prijašnje funkcije, s time da su „poštenim i lojalnim radom“ morali opravdavati rehabilitaciju. Samo nisu dobili pristup rukovodećim funkcijama u upravi. No, specijalni logori nisu raspušteni; građani su se bojali tih logora.¹⁵

Denacifikacija stanovništva okupiranih predjela bivšeg Njemačkog Reicha u režiji i **Britanaca i Amerikanaca** počela je od najnižih ćelija društva: školska djeca, žene, mladi ljudi – svi su oni podvrgnuti „preodgoju“, na način da su im prikazivali filmove s prizorima iz

¹³ Posebni odjel Krimprolicije bio je odjel „K5“ pod vodstvom Ericha Mielkeja. On je ovaj odjel razvijao dalje do Odjel za sigurnost države („StaSi“). Fojtik, Organisation S.241

¹⁴ Klaus-Dieter Müller: Verbrechenahndung und Besatzungspolitik. Zur Rolle und Bedeutung der Todesurteile durch Sowjetische Militärtribunale, in: Todesurteile sowjetischer Militärtribunale gegen Deutsch (1944-1947). Eine historisch-biographische Studie, hrsg. von Andreas Weigelt, Klaus-Dieter-Müller, Thomas Schaarschmidt und Mike Schmeitzner, Göttingen 2015, S. 15-62, ovdje S. 25

¹⁵ J.Fojtzik, Organisation, S.233-235

koncentracijskih logora. Velika Britanija i SAD pristupili su svom zadatku u uvjerenju da valjda podučavati njemački narod pravoj demokraciji iz temelja, a da ih prije toga valja radikalno suočavati sa zločinima počinjenim u njihovo ime, a uz sudjelovanje ili prešućivanja ili prešutnog odobravanja relevantnog broja građana i građanki. Taj se način pokazao odmah kontraproduktivnim – ljudi bi izbjegavali susrete takve vrste, odbijajući takav „kolonijalistički odnos“ prema njima, taj odraz „arogancije pobjednika prema poraženima“.¹⁶

Suđenja su Američki vojni sudovi još 1945.godine prenijeli njemačkim sudovima, koji su uspostavljeni, makar s oskudnim kadrovskim stanjem, još 1945, kao „senati“ („Spruchkammern“). Za krivična djela ubojstva, zlostavljanja, mučenja, oni bi posegnuli za njemačkim krivičnim zakonikom Weimarske Republike. Školovani u predratnoj sudskoj tradiciji, senati su otkrili da je u velikom broju optužbi ljudi okrivljeni paušalno, bez dokaznog postupka, u najboljem slučaju na temelju indicija. Senati su ukupno osudili zbog teških krivičnih djela svega jedan posto okrivljenih. Zbog ovih razočaravajućih iskustava, američke vojne vlasti okrenule su se od proljeća 1946.godine sve više mogućnostima rehabilitacije ili ublažavanja pravne kvalifikacije, tako da su „krupni nacisti“ postali „maleni partijski članovi, silom prilika“, teško opterećeni su postali „korisnicima“. U logorima su ostali još naročito aktivni i fanatični nacionalsocijalisti nakon postupka pred njemačkim senatima, zatim osobe, koje su američke vojne vlasti osudile, i oni za koji su tužitelji pretpostavljali da bi mogli pobjeći. Poslije Nürnberške presude protiv Glavnih ratnih zločinaca, tijekom kojeg su cjelokupni politički sastav NSDAP.a, Gestapo, SD i SS proglašeni zločinačkim organizacijama¹⁷, američki su vojni sudovi u Njemačkoj vodili 12 suđenja protiv nacističkih pravnika, liječnika, industrijalaca, pripadnika Vrhovnog zapovjedništva Wehrmachta, višim dužnosnicima partije i pripadnicima ministarstva vanjskih poslova Njemačkog Reicha. Između 1946 i 1949.godine, u okupacijskim zonama zapadnih Saveznika osuđeno je više od 5.000 osoba; od 806 izrečenih smrtnih presuda izvršeno je njih 486¹⁸

Od 1949.godine, američkim vojnim vlastima je, zbog porasta napetosti između Zapadnih sila i Sovjeta, stalo do tijesne suradnje sa zapadnonjemačkim vlastima, tako da su američki vojni

¹⁶ K.D. Müller, Verbrechenahndung und Besatzungspolitik. Str. 25. - Andrew H. Beattie, Die alliierte Internierung im besetzten Deutschland. Vergleich der amerikanischen und sowjetischen Zone. In: Zeitschrift f. Geschichtswissenschaft. 62.Jg. (2014), Heft 3, Berlin 2014, S. 239-256.

¹⁷ Statut Međunarodnog tribunala za ratne zločine od 8.kolovoza 1945.godine. <https://www.uni-marburg.de/de/icwc/zentrum/pdfs/imtcdeutsch.pdf>, cl.9-12.

¹⁸ E.Kimmel, Der Marshall-Plan. Der Nuernberger Prozess. <https://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/marshallplan/40011/nuernberger-prozess/2005> - 3.6.2021

sudovi sve manje gonili naciste, sve više osobe koje su po nedokučivim kriterijima smatrali “sigurnosnim rizicima”. Iz političkih obzira prema novoj njemačkoj vladi, oni bi zažmirili čak i na povratak bivših nacista u javni život. 1950.godine Amerikanci su „denacifikaciju“ proglasili završenom.¹⁹

U **britanskoj** okupacijskoj zoni logori za interniranje civila prihvatili su u razdoblju između svibnja 1945 i lipnja 1949.godine ca. 91.000 osoba: Britanci su u prvom redu internirali pripadnike srednje hijerarhijske razine nacionalsocijalističkih dužnosnika: stražare u koncentracijskim i u logorima za ratne zarobljenike, te nadzornike nad prisilnim radnicima - dakle sve one koji su svojim radom do neslavnog kraja omogućavali funkcioniranje terora, a da im se konkretan, osobno počinjen zločin nije mogao dokazati. Suđenje su vršili – počev od kraja 1945.godine - britanski vojni tribunali: Oni su se bavili zločinima što ih je nacistički režim počinio nad svojim državljanima – na taj način su britanski vojni suci pokrivali razdoblje za koje međunarodno ratno pravo nije imalo instrumenata: za razdoblje od 30.siječnja 1933, od datuma dolaska nacista na vlast, i 1.rujna 1939., do početka rata protiv Poljske, Zločini što ih je nacistički režim počinio naspram svojim građanima obuhvatili su i „zločinački“ rasni zakoni 1935.godine, „Kristalnu noć“, bezbroj slučajeva šikaniranja, zlostavljanja, mučenja i ubojstava. Britanski su sudovi svjesno izabrali ovaj uzorak suđenja, koji je ušao i u metodiku Tribunala u Nürnbergu – i utjecao na odluku Nürnberških sudaca da nacionalsocijalističu stanku proglasi zločinačkom organizacijom, a cjelokupni nacionalsocijalistički režim materijalizacijom zločinačkog pothvata, a Glavni krivci cjelokupno vodstvo, stranačko, političko, vojno, policijsko i svih paradržavnih i paravojnih formacija u službi Njemačkog Reicha Pravorijek Nürnberškog tribunala postao je i uzorom britanskim vojnim sucima.²⁰

U **francuskoj** okupacijskoj zoni, u područjima s lijeve obale Rheine koje su do ljeta 1945.godine bila pod američkom okupacijom i onda predata Francuzima, do tada američki logori za internaciju prešli su pod francusku vlast, u nadležnost sigurnosne policije (Sûreté),

¹⁹ Beattie, Andrew H. (2014): Die alliierte Internierung im besetzten Deutschland. Vergleich der amerikanischen und der sowjetischen Zone, in: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 62. Jg. (2014), Heft 3, S. 239-256

²⁰ C.Rüter Was soll das Ganze? U. H.Halbrainer/C.Kuretsidis, Kriegsverbrechen. S.118-133, ovdje str.118-121-također Dr..Elke Kimmel, Der Marshall-Plan. Selling democracy.

<https://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/marshallplan/39985/amerikanische-zone> (31.10.2005,pogledala 1.put 3.6.2021. - Rita Schopp, Die Ziele der Alliierten 1945-1949. Auf:

<file:///C:/Users/Korisnik/OneDrive/Entnazifizierung/Die%20Ziele%20der%20A> (besucht 17.5.2021)

Francuske direktive za internaciju držale su se uglavnom direktira Priručnika Glavnog stožera (SHAEF-Handbook). Vojni sudovi, tkzv. Commissions de Triage, sastavljeni iz predstavnika Sigurnosne policije, Pravosudnog ravnateljstva i sudova, obavljali su svoj zadatak s pravnog stanovišta besprijekorno, no presude su bile iznenađujući blage, tako da nisu mogli udovoljiti svom zadatku zastrašivanja. Glavni krivci i krivci morali su se podvrgnuti sudskom postupku pod njemačko-francuskom vodstvom; manje opterećeni postepeno su otpušteni, Sudski postupci odugovlačili su se do 1949.godine, jer je sudovima uzmanjkalo neopterećenih sudaca, i zato što je izostalo politička, javna i društvena podrška sa strane Njemačke, ali i zato što je francuska vojna vlast često uložila žalbu zbog preblagih presuda. Posljedni logor za interniranje u francuskoj zone raspušten je tek krajem 1949.²¹

Ne samo zaokupiranosti Zapadnih Saveznika zbog eskalacije Hladnog rata odvratio je podjednako Amerikance kao i Britance od angažiranijeg sudskog gonjenja ratnih zločinaca. Cjelokupni okupacijski režim gutao je velike svote i predstavljao teško podnošljiv financijski teret – kako za Amerikance, tako i za Britance. Raspoloženje u Velikoj Britaniji se također okrenulo protiv „europskog angažmana“.²²

U cijeloj Njemačkoj stanovništvo je za ublažavanje neimaštine o humanitarnoj pomoći i preživljavalo samo zahvaljujući pomoći „Care-paketima“ i drugim programima pomoći SAD su se službeno odricale njemačkih reparacija – za razliku od Sovjeta, ali i Francuske u svojim zonama. Motiv nije bio prvenstveno nesebičnost – dapače: poučeni iz iskustva međuratnog razdoblja nakon Prvog svjetskog rata, kad je neimaština narod tjerao u ruke nacistima, SAD su podupirale što brže gospodarsko stabiliziranje Njemačke. SAD sui male i unutarpolitički interes: troškovi okupacije su teretili američki državni proračun i utjecali na javno mijenje, koje je sve glasnije zahtijevalo povlačenje iz Europe i povratak izolacionističkoj politici – unatoč eskalaciji Hladnoga rata, odnosno upravo zbog nje.²³

---

²¹ Dr.Elke Kimmel, Der Marshall-Plan. Selling democracy.
Ihttps://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/marshallplan/39985/amerikanische-zone (31.10.2005,pogledala 1.put 3.6.2021. - Rita Schopp, Die Ziele der Alliierten 1945-1949. Auf:
<file:///C:/Users/Korisnik/OneDrive/Entnazifizierung/Die%20Ziele%20der%20A> (besucht 17.5.2021)

²² Rita Schopp, Die Ziele der Alliierten 1945-1949. Auf:
<file:///C:/Users/Korisnik/OneDrive/Entnazifizierung/Die%20Ziele%20der%20A> (besucht 17.5.2021)

²³ Dr.Elke Kimmel, Der Marshall-Plan. Selling democracy.
Ihttps://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/marshallplan/39985/amerikanische-zone (31.10.2005,pogledala 1.put 3.6.2021.

2. „Preuzimanje svojeg djela odgovornosti“

Njemačka je nakon istrebljenja nacionalsocijalista iz politike i gospodarstva, od Saveznika dobila „zeleno svjetlo za preuzimanje svojeg djela odgovornosti i donijela svoj Zakon o oslobođenju od nacionalsocijalizma i militarizma (5.ožujka 1946.godine)²⁴

Godine 1950. Savezna vlada nove Republike Njemačke dobila je od Saveznog Kontrolnog vijeća neograničeno pravo za krivičnog gonjenje nacionalsocijalističkih počinitelja. Sudovi su se koristili svojom slobodom, no savezna vlada je nizom djelomičnih amnestija „oslobodi“ niz značajnijih i sitnijih nacističkih počinitelja krivične odgovornosti. Vlada je od Saveznika isposlovala obustavu izručenja njemačkih ratnih zločinaca u inozemstvo i suđenja ratnim zločincima, te izmjenu smrtnih kaznu u zatvor. Američka strana se pokazala fleksibilnijom naspram tim zahtjevima, tako da su se tijekom narednih godina i istaknuti nacisti vratili i građanski život.²⁵ Od 1951.godine mnogi nacistički činovnici javne uprave, kojima je bio zapriječen pristup javnim službama, ponovno su preuzeti.

U Ludwigsburgu je godine 1958. osnovan „Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Aufklärung nationalsozialistischer Verbrechen“ („Središnjica pokrajinskih pravosudnih uprava za raščišćavanje nacionalsocijalističkih zločina“): Ona je trebala poduzimati predistražnje radove istra, sa zadatkom diljem Svijeta tražiti još žive pripadnike nacionalsocijalističkog aparata, koji su sudjelovali u ubojstvima. Godine 2015 pokrajinski ministri za pravosuđe složili su se da još nije izvjesno kada i da li će ovi nastojati mogu biti završeni. U sadašnjoj fazi nailaze na informacije o stražarima u koncentracijskim logorima, čija se djelatnost istražuje s ciljem i utvrditi u kojoj su mjeri i na kojoj razini hijerarhije omogućavali ili podupirali sistematsko ubijanje.²⁶ Dnevno 30-ak novootkrivenih potencijalnih počinitelja zločina – ovako glasila je bilanca zavoda predstavljena na 60.godišnjice osnivanja instituta (6.11.2018.godine), iako ona ne može nailaziti na veliko zanimanje stanovništva.²⁷

Javni tužitelj iz predratnog vremena, Wilhelm Bauer (sam židovskog porijekla i zatočenik koncentracijskog logora Heuberg, zatim u egzilu u Danskoj, a nakon njemačke okupacije

²⁴ Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus vom 5. März 1946: [www. http://www.verfassungen.de/bw/wuerttemberg-baden/befreiungsgesetz46.htm](http://www.verfassungen.de/bw/wuerttemberg-baden/befreiungsgesetz46.htm)

²⁵ Paul Hoser, Entnazifizierung. – Historisches Lexikon Bayerns: <https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Entnazifizierung> (obj.5.2.2013.- pogledano: 1.7.2021.)- Bahlmann Peter, Verbrechen gegen die Menschlichkeit? Wiederaufbau der Justiz und frühe NS-Prozesse im Nordwesten Deutschlands. Disertacija, „Carl von Ossietzky Universität Oldenburg“ 2008; str.405 F<http://oops.uni-oldenburg.de/1015/1/bahver08.pdf> (pogledano 19.8.2021.)

²⁶ <https://zentrale-stelle-ludwigsburg.justiz-bw.de/pb/,Lde/Startseite>

²⁷ https://www.deutschlandfunkkultur.de/ns-verbrechen-in-griechenland-erst-joachim-gauck-bat-um.1013.de.html?dram:article_id=416360

Danske pobjegao je u Švedsku) angažirao se još od suđenja u Nürnbergu, za ponovno pokretanje sudskih postupaka protiv nacista (koji su u međuvremenu bili dobro integrirani u njemačko društvo, aktivni u pravosuđu, školstvu, u javnoj upravi i u gospodarstvo). Bauer namjeravao „probuditi“ svijest u društvu da u njegovu „srcu“ djeluju istaknuti nacisti – što ga je stajalo medijske hajke i napada na osobnoj razini: Godine 1958. počeo je postupak protiv zapovjednika „Einsatzkommanda“ („Interventne jedinice SS-a“) u Litvaniji zbog ubojstva više tisuća Židovki i Židova. Dokazano mu je više od 5.500 ubojstava.

Godine 1963. počeo je prvi krivični postupak zbog masovnog ubijanja u Auschwitzu. Povjesničaru i publicistu Hermannu Langbeinu, zatočeniku Auschwitz, osnivaču međunarodnog komiteta bivših logoraša Auschwitz, i Glavnom državnom tužitelju pokrajine Hessen, Fritz Bauer pripada zasluga za to da je sud u Frankfurtu zločine počinjene u Auschwitzu postali predmetom jedne zbirne optužbe, umjesto da se „Auschwitz“ „rasprši“ u nizu „malih“ postupaka. Frankfurtska suđenja uspjela su predočiti javnosti da vlada nerazmjernu javne svijesti i svijesti ubojica te dimenzija masovnog ubijanja. Njemačko kazneno pravo priznavalo je ubojstvo samo pod uvjetom da se počinitelji dokaže izravno sudjelovanje u određenom slučaju, i da je ubojstvo počinjeno bez zapovijedi i iz niskih pobuda, potput „rasističke mržnje“. Optuženi, pak, obrazložili bi svoja djela „poslušom zapovijedi“ i kažnjavanjem zbog neposluha. Istražnim organima bilo je teško, čak neodgovorno 24-četvorici optuženih dokazivati pojedinačni udio u zlodjelu i optuživati ih za sustav ubojica i uboja, kakav je bio logorski sustav Auschwitz. Saslušano je 359 svjedoka iz 19 zemalja; od njih jedna trećina bili su bivši zatočnici Auschwitz. I na ovom suđenju kao i na svim daljnjima, naposljetku i na ponovljenom suđenju austrijskom zločincu Franzu Mureru, „Koljača u Vilnius“, događa se da su suci svjedoke gurali u ulogu optuženih, jer su suci bivšim zatočnicima sitničavo zamjerali svaku nedorečenost i netočno sjećanje. Podjednako u svim suđenjima, bilo u Njemačkoj, bilo u Austriji – optuženi bi zaniijekali svoje sudjelovanje u ubojstvima, ili bi se vadili na „ne sjećam se više“ i – uvijek – „izvršavao sam zapovijedi, morao sam“. Posramljenost ili kajanje nije niti jedan optuženi izrazio ni u jednome trenutku. 1965. šestorica optuženih osuđeni su na doživotni zatvor, nekolicina njih dobili su kazne zatvora do 14 godina, trojica oslobođena optužbe. Kazne zatvora su u drugostepenom postupku smanjeni, ili izdržavanje zatvorske kazne odgođene; jedna osoba je bila pomilovana. Svjedoci i državni tužitelj smatrali su kazne razočarajuće blagima – no, postupak sam po sebi je izazvao rasprave koje se narednih godina više nisu stišale. Sve više ljudi shvaćali su da je spod takve zločine ne može povući crtu i polučili parlamentarno ukidanje zakona o

zastarjevanju ubojstva. Godine 1979. došlo je do toga. Zato se još uvijek pojave bivši akteri masovnih ubojstava u koncentracijskim logorima – već u podmakloj starosti - zadnji godine 2020.²⁸

3. „Austrija-Specijalan slučaj“²⁹

Londonskim sporazumom od 4.srpnja 1945.godine Saveznici su Austriju “odvojili” od Njemačke i uspostavili svoju zajedničku vojnu komisiju za upravljanje zona Odluku su SAD, Velika Britanija i Sovjetski savez, a tada već i Francuska, potvrdili Prvim Savezničkim sporazumom o kontroli.³⁰

I u Austriju stigli su prvi Sovjeti: 29.ožujka 1945.Američka vojske ulazila je u Austriju iz Južne Njemačke, čisteći pred sobom uporišta Wehrmachta i SS-a, koji su se povlačili prema Zapadu. Britanske su okupacijske snage prvih dana svibnja 1945. stizale iz Italije – dotle se u Beču dne. 27.travnja 1945.godine uspostavljala prva provizorna vlada, pod osobnim Staljinovim „izabranikom“, socijaldemokratom Karlom Rennerom³¹. U nju su ušli socijaldemokrati i kršćanskodemokrati – političari koji su 1.travnja 1938. od nacionalsocijalista deportirani u logor Dachau i dijelili logorsku sudbinu do 1945.godine. S njima su ušli u provizornu vladu austrijski komunisti, koji su se s Crvenom Armijom vratili iz Sovjetskog saveza te iz Austrijskog dobrovoljačkog bataljuna u slovenskim partizanima.³² Sovjetska okupacijska vlast odmah je priznala provizornu vladu, što je bilo razlogom da su Zapadni Saveznici oklijevali s priznanjem: bojili su se da bi se ova vlada mogla ponašati kao „sovjetska marioneta“, dok se nisu uvjerali kako je sovjetska vlast novu vladu pustila da relativno samostalno djeluje, uz stanovit nadzor nad njezinim odlukama. Tako je vlada na dan

²⁸Vor 55 Jahren – Urteil im Frankfurter Auschwitzprozess: <https://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/314099/auschwitz-prozess> (14.8.2020 - pogledano 18.8.2021).

²⁹ Manfred Rauchensteiner, Der Sonderfall. Die Besatzungszeit in Österreich 1945 bis 1955, Graz, 1995,

³⁰ Erstes Kontrollabkommen na. https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Erstes_Alliiertes_Kontrollabkommen_5.12.2014 (Pogl.18.5.2021)

³¹ Karl Renner (1870 – 1950), socijaldemokrat i istaknuti teoretičar austromarksizma. Nakon „Anschlusa“ uputio je pozdravnu poruku nacionalsocijalističkoj stranci, a nakon dolaska Crvene Armije „pozdravljao“ je oslobođenje Austrije od nacionalsocijalizma: O razlozima zašto su Sovjeti izabrali austrijskog političara koji je „pozdravio“ Anschluss, ima nagađanja da je Stalin računao na Rennerovu „zahvalnost“ i spremnost biti pokoran sluga Sovjetima: <https://www.britannica.com/biography/Karl-Renner>

³² Friedrich Stepanek, Die Österreichisch1en Freiwilligenbataillone in Frankreich und Jugoslawien. PS-Arbeit Wien 2005. In: Journal “historia.scribere”, Wien, 2009-1. Auf: [file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/2372-2942-1-PB%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/2372-2942-1-PB%20(2).pdf) (pogledano 5.8.2021.)

8.svibnja 1945. i 26.lipnja 1945. autonomno donijela dva zakona u cilju denacifikiranja javnog života.³³

4. Austrija – „autonomna denacifikacija“

Zakonom o zabrani nacizma i nacističkih simbola (Verbotsgesetz) austrijska vlada propisala je svojim punoljetnim građanima i građankama obavezu registriranja u matičnoj općini i ispunjavanje 'upitnika, u cilju identificiranja članova i stupnjevanja krivice profesionalnih pripadnika Gestapa, SS-a SD-a. Najstrože, višegodišnje zatvorske kazne zakon je predvidio za „Illegalce“, za naciste koji su partiji pristupili u razdoblju od 1933.do „Anschlusa“ 1938.godine, kad je u Austriji nacionalsocijalistička partija bila zabranjena, a njezini članovi zatvoreni u posebnim logorima.³⁴ Zakon je pošao od pretpostavke (potvrđene sjećanjima autora zakona) da su „Illegalni nacionalsocijalisti“ u smislu ovog zakona bili „fanatični“, uvjerljivi nacionalsocijalisti i zato oni, koji su njemačkim nacionalsocijalistima otvorili put k okupaciji zemlje i provedbu pripojenja Austrije Njemačkom Reich. Zato se prema nakani autora zakona s njima trebalo postupati istom nemilosrdnošću koju su nacisti kasnije primjenjivali prema svojim protivnicima. Oni pak, koji su pristupili partiji poslije „Anschlusa“, zakon je priznao „olakotne okolnosti“ zbog straha za sebe i(li) svoje obitelji, dakle konformizam, oportunistički, pogotovo ako se na ogriješio ni o koga. Zakon ih tretira kao „suputnike“ („Mitläufer“), i pripisao im „preodgoj“, prije no što bi mogli biti prihvaćeni kao ravnopravni članovi novog austrijskog društva. Do „preodgoja“ trajale su zabrane obnašanja javnih funkcija i samostalnih zanima u pravosuđu, javnoj upravi, školstvu, u tisku i kulturi. Zakon se držao tradicija vladavine prava, te je dozvolio žalbu i mogućnost revizija, ali i obustavu pravnih posljedica na temelju pomilovanja od strane Predsjednika države. „Illegalci“ i podupirači nacionalsocijalista, dakle „najteže opterećeni“ svoju imovinu nisu smjeli ni prodati niti opterećivati. Svi imovinskopравни činovi poduzeti poslije 31.ožujka 1945.godine proglašeni su ništavima.³⁵

³³ Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus (Zakon br. 104 o oslobađanju od nacionalsocijalizma i militarizma) od 5.ožujka 1946: <http://www.verfassungen.de/bw/wuerttemberg-baden/befreiungsgesetz46.htm>

³⁴ NSDAP je bila zabranjena u Austriji nakon što su članovi ove partije 25.srpnja 1934 izvršili napad na vladu u cilju iznuditi raspuštanje kršćansko-demokratsku vladu i imenovanje novog kancelara sklonog nacistima. Napadači ubili su Saveznog kancelara Dr.Engelberta Dollfussa: Kurt Bauer, Hitler und der Juliputsch 1934 in Österreich. In: Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte München 2011, H.2, str. 193-228. https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2011_2_2_bauer.pdf (pogledano 5.8.2021).

³⁵ Dieter Stiefel, Nazifizierung plus Entnazifizierung =Null? U:Sebastian Messl, Klaus-Dieter Mulley und Oliver Rathkolb, Verdrängte Schuld, verfehlte Sühne. Entnazifizierung in Österreich 1945-1955. München 1986, str.28-36, str. 30

Dne. 26.lipnja 1945 Provizorna državna vlada donijela je Zakon o ratnim zločinima („Kriegsverbrechergesetz“³⁶, kao kaznenopravno nadopunu Zakona o zabrani („Verbotsgesetz“): Zakon je proglasio zločinačkim djelima sve zločine počinjene u ratu zbog političke mržnje ili obnašajući službenog naloga. Zakon (stupio na snagu 29.lipnja 1945.) huškanje na rat, mučenja i zlostavljanja, zločin protiv čovječnosti, protiv ljudskog dostojanstva, zlorabu položaja radi obogaćivanja na štetu drugih osoba (korištenje službenih ovlasti policije i drugih ustanova), denunciranje, te veleizdaju na štetu austrijskog naroda.³⁷ U Izmjenama i nadopunama od 18.10.1945. nadodano je krivično djelo „protjerivanje iz domovine“³⁸ Zakon je još jednom nadopunjen 1947.godine i proglašen „Ustavnim zakonom“, što znači da je postao sastavnim djelom Ustavnog zakona Republike Austrije: Time je poslijeratna Austrija javno i nepromjenjivo proglašava svoje protunacističko usmjerenje.

Naročito opširno je opisano kazneno djelo „denunciranje“ – kao prijavu policiji, Gestapu i drugom organu vlasti prijavu druge osobe samo na sumnju, bez potrebe dokazivanja, ali s motivacijom: mržnja, stjecanje koristi, karijere – i to, iako je prijavitelj morao znati da će denuncirana osoba s najvećom vjerojatnošću završiti u zatvoru, koncentracijskom logoru ili čak – što se dogodilo Židovima i Židovkama – biva deportirana u logore smrti ili na mjestu umorena. Ustavni zakon predvidio je za ova djela kazne lišenja slobode, ili smrtne kazne ako je prijavljena osoba ubijena; denunciranje je uvijek povlačilo za sobom konfiskaciju imovine,³⁹

Za suđenje nedjela u smislu ova dva zakona osnovani su posebna sudska vijeća kod Pokrajinskih vlada, takozvani „Narodni sudovi“ („Volksgericht“). Pojam podsjeća – a trebao je podsjećati- na zloglasni nacistički „Volksgerichtshof“ pod njegovim predsjednikom Rolandom Freislerom, koji je ponižavao optuženike prije no što ih je osudio na smrt: Austrijski „Narodni sudovi“ uređeni su na zakonskoj osnovi spomenuta dvaju zakona o zabrani i kažnjavanju nacističke djelatnosti i nacističkih zločina (od 8.5.1945. i 26.6.1945.godine). U njima je djelovao profesionalni sudac kao predsjednik i uroti-pravni

³⁶ "Verfassungsgesetz ... über Kriegsverbrechen und andere nationalsozialistische Untaten" (Kriegsverbrechergesetz) StGBI. Nr. 32/1945; obrazloženje v.

<http://www.nachkriegsjustiz.at/service/gesetze/kvg.php>: Heinrich Gallhuber i Eva Holpfer u "Rundbrief" ("Justiz und Erinnerung")/ „Okružnica (= „Pravosuđe i sjećanje“), br 1, lipanj 1999.

³⁷ „Ustavni zakon v.Službeni list Republike Austrije („Staatsgesetzblatt“, StGBI. Nr.32/45)

³⁸ StGBI. Nr. 199/1945 – izmjena je stupila na snagu 27.10.1945.godine:u www.nachkriegsjustiz.at/service/gesetze/kvg.php

³⁹ D.Stiefel, Nazifizierung. str.34.

laici. Protiv njegovih pravorijeka nije bio dopušten pravni lijek – samo je predsjednik države mogao ukinuti presudu u uputiti predmet na ponovno suđenje. U razdoblju 1945 do 1955.godine „Narodni sudovi“ vodili su postupke protiv nešto manje od 137.000 osoba; otprilike 50% obustavljeno je, 13.607 osoba je osuđeno, 43 na smrtnu kaznu; na 30 osoba smrtna kazna je izvršena. Od 1948.godine umjesto smrtnih kazni sudovi bi izrekli doživotne kazne. U najviše slučajeva optuženi su osuđeni na kazne do 10 godina, što znači da su suci optužene tretirale kao „manje opterećene“ ili „neopterećene osobe“. Između 1955.i 1975 (do definitivnog izbacivanja smrtno kazne iz kaznenog prava, suđeno je još 46-orici zbog nacistički motiviranih ubojstava; 18-ero njih je proglašeno krivima, 21 osoba je oslobođena optužbe, njih devetorica osuđeno na zatvorske kazne između 10 i 20 godina.⁴⁰

„Protunacistički“ zakoni nisu ostali neosporavani – niti među njemačkim pravnicima niti među austrijskim stručnjacima. Zakon o ratnim zločinima koji je predviđao kaznene mjere s djelovanjem unazad - pravnici bi ove zakone „diskvalificirali“ kao „griješ protiv duha vladavine prava“. Zagovornici zakona branili bi ga, jer u tadašnje vrijeme nije postojao niti jedna jednaka ili pravna norma višega ranga, koja bi zabranila donošenje zakona s djelovanjem unazad ili je barem ograničila. Pravnoteorijski su takav zakon smatrali mogućim, pravnoetičkim čak i opravdan, zato što su proglasili protupravnim očigledno socijalno štetne oblike ponašanja naređene od organa države, što je moralo potkopavati vladavinu prava i povjerenje u pravo. I kao izvanredni zakon je zagovornicima protunacističkih zakona bili opravdani, jer je nacionalsocijalistička vladavina kao takva i u cjelosti bila zasnovana na teroru, jer je ona sama stvorila vanrednu situaciju, čiji su se posljedice morale što brže i što obuhvatnije ukloniti.⁴¹

Tijekom 1945. i početkom 1946. godine austrijska vlada (koja je na izborima od 25.11.1945.godine stekla pravovaljanost) provodila je denacifikiranje i kažnjavanje nacističkih zločina skoro pa autonomno. Savezničke su vojne vlasti više pomagale, nego što su utjecale na zakonodavni rad: i Amerikanci i Britanci, koji su svaka za sebe, ponijela sa sobom sa svojim „Crnim popisima“, stavile su ih na raspolaganje austrijskom pravosuđu za identificiranje i hapšenje nacionalsocijalista. Sovjetske vojne vlasti, pak, umiješale su se,

---

⁴⁰ D.Stiefel, Nazifizierung, str.28

⁴¹ http://www.nachkriegsjustiz.at/prozesse/volksg/auschwitzprozesse_vgwien.php 5.7.2021.

nekoordinirano, hapšenja i ispitivanja uhapšenih i tražile mjesečne izvještaje o poduzetim mjerama te statistike uhapšenih. Zapadni saveznici su intervenirali u zakonodavni rad, koji je rezultirao izmjenama i nadopunama od 17. veljače 1947.⁴² On je potvrdio je obavezu registriranja za članove partije i kvalifikaciju „teško opterećeni“ za dodatne kategorije neopravdano izostavljene u prijašnjim zakonima (npr. nositelji „Krvnog odličja“ za „elitne“ pripadnike SS-a i SA, te drugih podorganizacija partije, ali i za autore književnih i drugih umjetničkih djela kojima su štetili interesima suverene Austrije. Protiv mogućnosti amnestiranja vojnih invalida starijih od 60 godina, koji bi spadali u kategorije teških i manje opterećenih, i Amerikanci i Britanci su uložili veto. Osim toga su zahtijevali da se trajne ili privremene zabrane obnašanja određenih zanimanja i oduzimanja osobnih i građanskih prava, te kaznena radna obaveza i kazneni posebni porezi primjenjuju na sve kategorije opterećenih, s tim da se porezna osnovica datira na 1.1.1944. godine, umjesto na 1946. Osobe kažnjene s takvim mjerama, osjećali bi ozbiljne ekonomske posljedice, jer čak i da su protupravno prisvojili tuđu imovinu, bombe nad austrijskim gradovima od kolovoza 1943. godine, ostavilo je 85% austrijskog gradskog stanovništva beskućnicima. Na taj način kažnjavani najčešće bi pokušavali sebi pribaviti „potvrde o neopterećenosti“, popularno nazvani „Persilscheine“ (povrde o „čistoći“ kakvu osigurava deterdžent „Persil“).⁴³

Izmjene zakona iz 1947. godine nisu polučile uspješnije registriranje i kategoriziranje nacista: primjena se pokazala presloženijom, administracija tom zadatku nije bila dorasla, raspoloženje u stanovništvo se promjenilo; političke strane počele su vrbovati manje opterećene naciste: Počinje razdoblje amnestija: najprije, 21.4.1948. godine, za manje opterećene i za maloljetnike, zatim za povratnike iz ratnog zarobljeništva.⁴⁴ Opću amnestiju Saveznici nisu odobrili; ona se donijela tek 1957. godine, nakon što je Austrija postigli punu suverenost. Do tada su se bivši nacisti za pristup radnim mjestima, za povrat konfiscirane imovine i za ukidanje drugih kaznenih mjera služili svojim vezama i poznanstvima, a stanovništvo je odavno bilo izgubilo svako zanimanje za denacifikaciju.

---

42 Bundesverfassungsgesetz vom 6. Februar 1947, über die Behandlung der Nationalsozialisten (Nationalsozialistengesetz). BGBl. Br. 25/1947 od 17.2.1947. Zakon sadržao je i uvjete ponovnog stjezanja austrijskog državljanstva za bivše pripadnike Njemačkog Reicha osuđene prema zakonima iz 1945. i 1946. godine.

43 „Persilschein“ je popularan izraz za „potvrde o nekažnjavanju“ ili „potvrde o dobru ponašanju“. Izraz potječe od praška za pranje rublja „Persil“: Ernst Klee, Persilscheine und falsche Paesse. Wie die Kirchen den Nazis halfen. Fischer, München 1991.

44 K. Mülle, Amnestien. Str. 264-266, ovdje 267. i www.nachkriegsjustiz.at/BuStG br.

5. Saveznička politika denacifikacija u Austriji

Saveznici su sebi pridržavali pravo na intervencije u austrijsko zakonodavstvo i izvršnu vlast, ne samo kad se radilo o denacifikaciji i suđenju ratnim zločincima, nego principijelno po svim pitanjima.⁴⁵ „Prvim Sporazumom o kontroli“ Saveznički savjet, tijelo sastavljeno od glavnih zapovjenika svakog saveznika, morao je jednoglasno odobravati zakone donesene od Austrijskog nacionalnog vijeća (konstituiranog 25. studenog 1945. godine, nakon prvih demokratskih izbora). Tek Drugim sporazumom o kontroli, od 28. lipnja 1946. saveznici su dio svojih ovlasti prenijeli na austrijske organe vlasti. Opći zakoni doneseni od Nacionalnog vijeća nisu morali unaprijed biti odobreni od Savezničkog vijeća, nego su automatski stupili na snagu, ako Savezničko vijeće nije uložilo zabranu unutar 31 dana od datuma donošenja zakona. To, međutim, nije vrijedilo za Ustavne zakone. Drugo: zakon nije mogao stupiti na snagu, ako je Savezno vijeće uložilo jednoglasno veto. Sporazum je ostao na snazi do 27. srpnja 1955. godine, kad je stupio na snagu Bečki/Austrijski Državni ugovor od 15.5.1955. godine.⁴⁶

Angloameričke okupacijske vlasti provodile su svoju politiku u Austriji, podjednako kao i u Njemačkoj, bez ikakvog utjecaja bilo njemačke bilo austrijske strane. Pored „Crnih“ popisa članova nacionalsocijalista svih razina, postojali su „discretionary-arrest lists“, izrađenih od vojnih i sigurnosnonnih službi, na osnovi kojih su zatvorene osobe za koje su okupacijske vlasti procjenile da bi mogle ugrožavati sigurnost okupacijskih jedinica i ustanova. Okupacijski su organi obavezali stanovništvo 1. na prijave njima poznatih podataka o mogućim zločincima, 2.) na ispunjavanje upitnika s detaljnim biografskim podacima o svačijoj aktivnosti za vrijeme rata. Upitni listovi bili su isti, standardizirani za Njemačku i Austriju. Podaci iz upitnih listova služili su kao kriterij za interniranje u posebnim logorima za preodgoj, ali i za dozvolu za pristup određenih zanimanjima. Neispunjavanje ili upisivanje lažnih podataka povlačilo je za sobom kazne. Pronađeni nacionalsocijalisti upućeni su u ad hoc uređenim logorima, uglavnom objektima koji su služili već nacionalsocijalistima kao zatvor ili logor za ratne zarobljenike, civilne radnike i sl.⁴⁷

⁴⁵ Erstes Kontrollabkommen na. [https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Erstes_Alliiertes_Kontrollabkommen_Letzte_Bearbeitung_\(5.12.2014,_pogledano_18.5.2021\)](https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Erstes_Alliiertes_Kontrollabkommen_Letzte_Bearbeitung_(5.12.2014,_pogledano_18.5.2021)).

⁴⁶ Harald Knoll – Barbara Stelzl-Marx, „Wir mussten hinter eine sehr lange Liste von Namen einfach das Wort „verschwunden“ schreiben.“ Sowjetische Strafjustiz in Österreich 1945-1955. In: A.Hilger u.a. Sowjetisierung oder Neutralität? S.169-217, ovdje str.184. Wolfgang Mueller: Die sowjetische Besatzung in Österreich 1945- 1955 und ihre politische Mission. Wien / Köln / Weimar: Böhlau Verlag 2005, S. 37.

⁴⁷ Siegfried Beer, Britische Zonenpolitik, in: Stefan Karner/Gottfried Stangler (Hrsg.), Österreich ist frei, 77-81, 78 Siegfried Beert, Die britische Entnazifizierung in Österreich 1945-1948, 408 203 www.gimaxwell.clara.co.uk/ausrec/ausfr.html (Basil Barber & Pat Lewis) [03.Juni 2010] 204

O logorskom životu u angloameričkim logorima za „preodgoj“ nije mnogo poznato – tek iz sjećanja bivših interniraca znaju se oskudni podaci, npr. o tome da su “logoraši” uglavnom morali fizički raditi i održavati svoje prostorije u barakama, koje su u vrijeme rata služili kao smještaj stranih radnika (na teritoriji kasnije britanske zone bila je od 1943.godine koncentrirana njemačka teška industrija, zato što je ovo područje još ostalo pošteđeno britanskim bombardiranjem). Pitanje povjesničara, jesu li za boravka u internaciji dobili neki „odgojni“ tretman, odgovorili bi niječno, a kad bi ih se pitali, jesu li iz logora za preodgoj izašli kao „pokornici” I “preobraćenici”, sa sviješću da su počinili zločine – zaniijekali bi bilo kakav pozitivan utjecaj na njih. Osjećali bi se “nevinim žrtvama politike”. Podjednako u Austriji kao i u Njemačkoj ljudi bi savezničke logore za preodgoj nerijetko izjednačivali s nacističkim koncentracijskim logorima, a za postojanje nacističkih koncentracijskih logora čak ni internirani nacisti nisu osjećali ni trunke krivnje.⁴⁸

Britanski Military Governments Courts, koji su sudili kao „Royal Warrant Courts“, isključivo za ratne zločine (iako su neka krivična djela spadala pod „zločine protiv čovječnosti“), usredotočili su se na zločine protiv Židova I Židovki, kao I na istrebljenje Sintija i Roma, a nacistički progon političkih oporbenjaka, na steriliziranja, ubijanje po nalogu civilnih vlasti (Gestapo, policija) i na denunciranja: Britanski su suci obuhvatili cjelokupni spektar I mehanizam nečovječnosti i cjelokupni teritorij svoje okupacijske zone.⁴⁹

Crvena Armija je, nakon ulaska u Austriju dne. 26.3.1945.godine, obznanila austrijskom narodu - prvim Ukazom generala Tolbuchina – da ne ratuje protiv naroda, nego u cilju istrebljenja nacionalsocijalizma i njegovih vinovnika. „Obični nacionalsocijalisti“ se neće imati čega bojati, pod uvjetom da se prema sovjetskoj vlasti ponašaju lojalno, obećao je general Tolbuchin. Za razliku od Zapadnih Saveznika, Sovjeti nisu ni jednom izrekom zahtijevali od austrijskih organa „oštro kažnjavanje“. Odmah nakon uspostave prve, provizorne, austrijske vlade, Sovjeti su je priznali i prepustili joj „posao denacifikacije“.

⁴⁸ Florentine Florentine Kastner., 373 Camp Wolfsberg. Britische Besatzungslager in Österreich von 1945 bis 1948 Verfasserin Florentine Kastner angestrebter akademischer Grad Magistra der Philosophie (Mag. phil.) Wien, im Jänner 2011 Studienkennzahl lt. Studienblatt: A 312.....str. 116, 117. http://othes.univie.ac.at/12781/1/2011-01-07_0106787.pdf (pogledano 5.2.2021, 11.8.2021.

., 373 Camp Wolfsberg. Britische Besatzungslager in Österreich von 1945 bis 1948 Verfasserin Florentine Kastner angestrebter akademischer Grad Magistra der Philosophie (Mag. phil.) Wien, im Jänner 2011 Studienkennzahl lt. Studienblatt: A 312.....str. 116, 117. http://othes.univie.ac.at/12781/1/2011-01-07_0106787.pdf (pogledano 5.2.2021, 11.8.2021.

⁴⁹ W.Form, Vom Völkermord. U. H.Halbrainer – C. Kuretsidis-Haider. Kriegsverbrechen. Str.27,28

Ovoliki, „predujam“ povjerenja naspram novoj vladi, i to pod vodstvom ličnosti koja se kompromitirala svojim pozdravom „Anschlussa“ 1938. godine, kancelara Karla Rennera, Sovjeti su iskazali austrijskim komunistima u vladi, koji su zauzeli ministarstvo unutrašnjih poslova i ministarstvo pravosuđa. Za razliku od sovjetske okupacijske vlasti u njemačkoj okupacijskoj zoni (SBZ), Sovjeti u Austriji nisu ni osnovali logore – no: NKWD je ubrzo počeo hapsiti. Među njegovim metama našli su se provjereni austrijski antifašisti pored osoba za koje se moglo pretpostaviti da postoji određen gospodarski interes, jer su bili zaposleni u bivšim državnim poduzećima u njemačkom vlasništvu, na koja su Sovjeti polagali pravo na reparacije i obilježili ih kao „USIA-poduzeća“⁵⁰ – između 1945-1949. godine ca. 2201 osobu. Sovjeti su ih odveli u Rusiju, s obrazloženjem da se radi o ratnim zločincima ili „zločincima protiv sovjetske vojne vlasti“. Niti austrijski organi niti obitelji odvedenih osoba nisu bili informirani – odvedeni su netragom „nestali“. Zbog toga se sovjetska okupacijska politika u Austriji upisala u pamćenje stanovništva kao „noćna mora“: Za njihove sudbine – smrt u sovjetskim radnim logorima, zajedno s ratnim zarobljenicima, zbog teškog rada, nedovoljne ishrane i loših higijenskih i zdravstvenih uvjeta - povjesničari su saznali tek kad je još u vrijeme „Perestrojke“ Sovjetski savez otvorio arhive i u bilateralnim kontaktima s prijašnjima „okupiranim zemljama“ priznao neutemeljene optužbe i kazne, te je odobrio i rehabilitacije⁵¹.

Sovjeti su od Austrije tražili izručenje bivših austrijskih vojnika na Istočnoj fronti koje su Sovjeti osumnjčili da su počinili ratne zločine na štetu sovjetskih građana – i sovjetskih Židova. Molbe za pomilovanje osoba osuđenih na smrt uglavnom su odbijeni.⁵² Temelj je bio Ukaz 43 od 19.4.1943. – „Mjere kažnjavanja njemačkih fašističkih zločinaca optuženih zbog ubijanja ili zlostavljanja sovjetskog civilnog stanovništva i zarobljenih pripadnika Crvene Armije. Osuđeni su po tom ukazu na smrtnu kaznu vješanjem, a u razdoblju između 1947-

⁵⁰ USI(W)A, "Uprawlenie Sowjetskim Imuschestwom w Awstrij": Temeljem odluke Konferencije u Potsdamu od 1. kolovoza 1945. Okupacijske su sile stekle pravo prisvojiti njemačku imovinu u njihovim okupacijskim zonama. Sovjetski savez stekao je gigantski gospodarski kompleks – sva prometna poduzeća, naftnu industriju, petrokemijsku, metalnu industriju i rudarska poduzeća, obrt i trgovine, te zemljišne imovine: Demokratiezentrum Wien, www. <http://www.demokratiezentrum.org/wissen/wissenslexikon/usia.html> (pogl. 19.8.2021. g.)

⁵¹ H. Knoll – B. Stelzl/Marx, „Wir mussten...“ 182-188.- Klaus-Dieter Mulley, Zur Entnazifizierung in der sowjetischen Besatzungszone in Ö, (am Beispiel Niederösterreich). U: In A. Hilger et. Sowjetisierung oder Neutralität? S. 249-270. Ovdje 258

⁵² Ibid. 195

1950.godine, kad su doneseni Ukaz o ukidanju smrtne kazne, a 1950. o vraćanja smrtne kazne, smrtna kazna je u tom razdoblju preinačena u 25-godišnji zatvor⁵³

Osuđenici koji su u takvim logorima dočekali otpust, nisu se odmah vratila u Austriju. Neki su morali ostati raditi kao „civilni slobodni radnici“ u logorima, ili se obvezati na špijunažu u korist SSSR-a. Od 1948. sovjetska okupacijska vlast amnestirala je osuđenike, ali samo za zločine koji nisu pogodili Sovjetski savez. Amnestirani na toj osnovi repatrirani su do 1956. godine.⁵⁴

I Sovjeti su provodili obavezno registriranje stanovništva, ne bi li otkrili članove nacionalsocijalističke partije i njezinih organizacija, pripadnike Gestapa, policije i Službe sigurnosti. Neodazivanju sovjetskim pozivima, zapovjednici bi tretirali kao neprijateljski čin protiv Crvene Armije i kažnjavali ga. Nacističke udruge su se morali raspustiti odmah; „priprosti“ članovi nacističke stranke bi se poštjedili pod uvjetom da se lojalno ponašaju naspram Crvenoj Armiji. Bivši nacisti morali su besplatno raditi za Sovjete, uklanjati ruševine, pokopati pale pripadnike Crvene Armije. Sovjeti su samovoljno nacionalsocijalistima oduzeli stanove i konfiscirali imovinu.⁵⁵ Komunistička stranka Austrije nastojala vrbovati za razumijevanje Austrijanaca za vojnu okupaciju zemlje, podsjećajući na to da su vojnici Wehrmachta počinili teške zločine u Rusiji, i da Austrijanci imaju snositi odgovornost za njih. No, to je bilo zadnje što su Austrijanci željeli čuti⁵⁶.

Sovjetska okupacijska vlast Saveznici u Austriji međusobno su razmjenjivali osobe identificirane ili osumnjičene zbog ratnih zločina ili zločina protiv čovječnosti. Britanci su Sovjetima izručili nekolicinu „krupnijih“ zločinaca, među njima npr. Franza Murera, „Koljača u Wilni“ (straha i trepeta stanovnika geta u Wilni: 1947.godine biva uhapšen u svom zavičajnom mjestu u Štajerskoj, u britanskoj zoni i predat 1948.godine Sovjetskoj vojnoj središnjici u Austriji. Sovjeti ga prebace u Litvansku Socijalističku Republiku, u skladu s Moskovskom Deklaracijom o suđenju ratnih zločinaca ondje, gdje su počinili zlodjela. Dne.25.10.1948.godine osuđen je zbog ubijanja Židova na 25 godine Radno-odgojnog logora.

⁵³ Ibid. Str. 200 S time u vezi treba upozoriti da je Ukaz 43 stvoren kratko vrijeme nakon pobjedničkog usvanja Staljingrada, kad su Sovjeti uhapsili mase nacističkih i Wehrmacht-vojnika

⁵⁴ Harald Knoll – Barbara Stelzl/Marx, Wir mussten...str. 210-212

⁵⁵ Klaus Mulley, str. 257, 258

⁵⁶ Valerij Vartanov, Die Aufgaben der Militärkommandanturen in der sowjetischen Besatzungszone Österreichs 1945-1955. In Stefan Karner u.a. S.163-178, ovdje 165-167.

U skladu s Austrijskim Državnim ugovorom, kad su Saveznici trebali repatriirati sve osuđene u svojim zemljama, Murer je stigao kući ⁵⁷.

Pojednako britanskoj kao i američkoj vlasti – podjednako u Njemačkoj i u Austriji – treba pripisati odgovornost za to da su neposredno nakon Konferencije u Jalti (veljača 1945. godine) doduše dogovorile “dobrovoljnu repatrijaciju Displaced persons” u njihove matične zemlje, ali su pokleknule pred Sovjetskim pritiscima: Sovjeti su inzistirali na obaveznoj repatrijaciji svih ratnih zarobljenika i civilnih radnika i radnica. Prve vijesti o tome uzbunile su i okupacijske vlasti, jer su povratnici u Sovjetski savez mahom osuđeni kao “kolaborateri”, suradnici u službi Njemačke i kao izdajice, s drakonskim kaznama⁵⁸. Britanska vlast u Koruškoj, pod zapovjedništvom generala Harolda Alexandra, udovoljila Sovjetskom zahtjevu za izručenjem ostataka Vlasove Armije, Kozaka, koji su se iz Italije povlačili prema Koruškoj, iako je u svibnju 1945. godine već bilo poznato da ih Staljin neće poštediti odmazde.⁵⁹

57 Franz Murer, (1912 -1994), kao sin težaka. Nakon „Anschlusa“ (pripojenja Austrije njemačkom Reichu, 13. ožujka 1938. godine) pristupio je nacionalsocijalističkoj partiji. Od 1941-1943. godine postao je zamjenikom Komesara Njemačkog Reicha za Istočna područja za židovska pitanja u Vilnisu, gdje je do rata postojala jedna od velikih židovskih zajednica u Istočnoj Europi (80.000 pripadnika). Vilnius je prije rata uživao glas kao „Jeruzalem Sjevera“, zbog brojnosti svoje židovske zajednice (80.000 osoba). Murer svoj zadatak, nadzor nad getom, obavljao je u bijelom fijakeru. Uživao je u izrugivanju stanovnika geta i žrtava. U dvije godine njegove nadležnosti, židovska zajednica spala od 80.000 na 600 ljudi. Dne. 1. srpnja 1943. raspušten je geto, dok je Murer preuzeo mjesto učitelja u svojoj bivšoj visokoj partijskoj školi. Pobjegao je prije dolaska Crvene Armije.-. Simon Wiesenthal, poznat kao „austrijski lovac na naciste“ svojim upornim inzistiranje da Austrija nastavi suditi Murera zbog zločina, koji nisu bili predmetom sovjetskog suđenja u Vilniusu; Gabriele Pöschl, (K)ein Applaus für die österreichische Justiz – der Geschworenenprozess gegen Franz Murer. In H. Hailbrainer – Claudia Kuretsidis (Hgg.), Kriegsverbrecher. S. 297-301. „Austrijsko pravosuđe osramotilo se Murerovim suđenjem. I APA (Austria Presse Agentur) kao i razi austrijski dnevници doprinijeli su atmosferi linča što su je doživjeli svjedoci optužbe Od travnja do lipnja 2017. godine. režiser Christian Frosch izradio je igrani film „Murer - Anatomie eines Prozesses. Siehe hierzu Nils Nils Michaelis: [58 Ulrike Goeken-Haidl, Der Weg zurück – Die Repatriierung sowjetischer Zwangsarbeiter und Kriegsgefangener während und nach dem Zweiten Weltkrieg. Essen 2006](https://www.vorwaerts.de/artikel/murer-wahrheit-war-letztes-opfer,,Murer“: Die Wahrheit war sein letztes Opfer („Istina je bila njegova zadnja žrtva“) U: „Vorwärts“, 23.11.2018. godine</p>
</div>
<div data-bbox=)

59 Više od milijun pripadnika neruskih manjina u Sovjetskome Savezu – Kozaci, Gruzijci, Kavkazijci, Kalmuke i dr. , ali i „Bijeli“ iz Oktobarske Revolucije i potomci ruskih Nijemaca borili su se uz bok Wehrmachta (tijekom njemačkog napada na Sovjetski savez oni su se u svojim područjima uz rijeke Don, Kuban i Terek protiv sovjetskog režima. Hitler nije ispunio njihovu nadu dobiti samoupravljanje pod njemačkom vlašću, nego ih je poslao na jugoslavensko ratište, u borbu protiv partizana. Kozачkim obiteljima Himmler je „dodijelio“ furlanijsku provinciju Udine za nastanjanje. Nakon njemačke kapitulacije namjeravali su ostaci njihovih poraženih jedinica iz Jugoslavije i iz Italije u Koruškoj zatražiti zaštitu Britanaca. Uz obalu rijeke Drave, u Lienzu (Istočni Tirol) smjestili su logor, dok su njihovi „Starci“ pregovarali s Britancima. Na prevaru su 27. svibnja 1945. utovareni na vojne kamione i odvedeni na crtu razgraničenja između britanske i sovjetske okupacijske zone u Štajerskoj. Dne. 1. 6. 1945. Britanski general Harold Alexander ih je u Judenburgu (Štajerskoj) predao predstavnicima sovjetske okupacijske vlasti. Prema glasinama što su ih primile britanske vlasti, 20.000 izručenih upućene su u sovjetske Gulage na prisilni rad: Karl Peter Schwarz, Vor 70 Jahren: Eine schändliche Operation: na <https://www.faz.net/aktuell/politik/die-gegenwart/vor-70-jahren-eine-schaendliche-operation-13622087.html> (8.6.2015); Verein zum Gedenken an die Lienzer Kosakentrag <https://www.kosaken->

Zahvaljujući suradnji Britanaca s Titovom Jugoslavijom, Jugoslavija se domogla civilnog šefa Operativne zone „Jadransko Primorje“ („Operationszone Adriatisches Küstenland“) Dr. Friedricha Rainera, rođenog u Koruškoj, Korušskog „Gauleitera“, ozloglašenog zbog njegovog brutalnog protjerivanja, deportiranja Slovenaca i Slovenki, kako iz Koruške, tako i iz Operativne zone u Primorju.⁶⁰ I vođa „Aktion Reinhardt“- „program za istrebljenje Židova“ (i uređenje logora smrti Belzec, Sobibor i Treblinka), Oto Globočnik, koji je kao „specijalist“ 1944 premješten u Trst na provedbu svojeg „program“ u Operativnoj zoni Jadransko primorje, uhvaćen je od Britanaca u britanskoj okupacijskoj zoni u Koruškoj, gdje se krio u planinskoj karauli. Kao jedan od vodećih zločinaca protiv čovječnosti trebao je biti predan Međunarodnom tribunalu u Nürnbergu; preduhitrio je izručenje počinišči samoubojstvo u britanskoj internaciji. S Globočnikom pobjegao je još jedan član akcije „Reinhardt“, Franz Stangl (on je uspio izmaknuti hapšenju od strane britanskih vlasti i preseliti u Brazil.

Naposljetku, izručenje ostataka jugoslavenskih antikomunističkih vojski (iza kojih su se povlačili i njihove obitelji) Jugoslavenskoj Armiji, omogućilo je partizanima osvetiti se njima.⁶²

Slovenski su partizani na svoju ruku oteli osobe iz pograničnih predjela Austrije i proveli ih u Jugoslaviju, gdje im se sudilo zbog ratnih zločina. To se dogodilo u britanskoj okupacijskoj zoni; Britanci su promatrali odvođenje, no nisu intervenirali. Prema njihovoj procjeni odvedeni su oko 350 osoba – među njima nacionalsocijalistički gradonačelnicima Klagenfurta (Celovca) i gradića u okolici, koji su ratovali u Sloveniji, te poznatih nacionalsocijalističkih

lienz1945.com/kontext-der-lienzer-ereignisse-1945--31753614-de.html (21.8.2006) (prilozi pregledani 20.5.2021).

⁶⁰ Dorica Makuc, *Le nostre ragazze vanno in Germania/Naše dekleve grejo v Nemčijo*. Gorizia 2005, 193-213sa sjećanjima Slovenki odvedenih u njemačke koncentracijske logore zbog kontakata s partizanima; najviše Slovenki odvedeno je u konclogor Ravensbrück.

⁶² Monografija Floriana Thomasa Rulitza, *Kroatiens Bleiburg/Sloweniens Viktring – Partisanengewalt in Kärnten am Beispiel der antikommunistischen Flüchtlinge im Mai 1945*. Klagenfurt 2011, o „Tragediji i Bleiburgu i Viktringu“, tj. o izručenju ustaških, belogardijskih, četničkih i drugih poraženih jedinica partizanima pokazuje nezanemarivo proustašku tendenciju (prevedena je u Zagrebu na inicijativu desničarskog povjesničara Josipa Jurčevića: *Nastanak Jasenovačkog mita*, <https://komunistickizlocini.net/nastanak-jasenovackog-mita-2/>): Monografija je, do sada i dalje jedini naslov objavljen u Austriji. Davor Zebec objavio svoju disertaciju na Fakultetu za državne i socijalne znanosti Njemačke „Savezne vojske“ u Münchenu 2016.godine, koja zadovoljava postulat nepristranosti: Davor Zebec, *Die Massentötungen nach Kriegsende 1945 auf dem jugoslawischen Kriegsschauplatz Ein Vergleich der kroatischen und slowenischen Historiografie*. Fakultät für Staats- und Sozialwissenschaften der Universität der Bundeswehr München, 2016. Na. <https://athene-forschung.unibw.de/doc/118470/118470.pdf> (pogledano 20.6.2021.)

aktivista u Južnoj Koruškoj⁶³ Više od polovine od službeno potvrđene 263 osobe vratili su se još u svibnju 1945., dok za 96 odvedenih – u austrijskoj službenoj dikciji „otetih“ – ne zna se sudbina. Povratnici iz Jugoslavije, ratni zarobljenici i izbjeglice govorili su o suđenjima u Begunju, nakon kojih je bilo smaknuća u obližnjim šumama. Jugoslavija se nije nikada službeno očitovala o tim događajima.⁶⁴

6. Austrija – „denacifikacija“ poslije „Državnog ugovora

Kad je Austrija Državnim ugovorom potpisanim od ministara vanjskih poslova četiriju okupacijskih sila i austrijskog ministra Leopolda Figla dne. 15.5.1955. stekla svoju suverenost, pitanje „denacifikacije“ svelo se uglavnom na amnestije i na malobrojne naknadne sudske postupke protiv već amnestiranih i rehabilitiranih „bivših“. Između 1955.i 1975 (do definitivnog izbacivanja smrtne kazne iz kaznenog prava, suđeno je još 46-orici zbog nacistički motiviranih ubojstava; 18-ero njih je proglašeno krivima, 21 osoba je oslobođena optužbe, njih devetorica osuđeno na zatvorske kazne između 10 i 20 godina.⁶⁵

Židovski publicist Simon Wiesenthal, „lovac na naciste“, zaslužan je za to da se neki predmeti ipak nisu mogli pometati pod sagove: On je uporno inzistirao na ponovnom suđenju već osuđenom i amnestiranom „Koljač u Vilniusu“ Franzu Mureru. U Grazu sudilo mu se za zločine, koji nisu bili predmetom sovjetskog suđenja u Vilnius; godine 1962. Suđenje je i u domaćoj i svjetskoj javnosti odjekivalo kao jedan od najvećih „sudskih igrokaza“ i sramota, jer su se svjedoci, preživjeli „objekti“ Murerovih nedjela, „našli na optuženičkoj klupi“, dok je sud Murera oslobodio svih optužbi i pustio na slobodu. Iako je Državno tužiteljstvo uložilo žalbu i zahtjev za ukidanjem presude, utjecajne osobe iz tadašnjeg političkog života vršile su pritisak na sud i na tužiteljstvo. Predsjednik suda i suci-uroci ismijavali su svjedoke-optužbe, sve uglavnom preživjele žrtve geta, jer su se u nekim detaljima proturječili ili se nisu više sjećali. Dio austrijskih medija doprinosio blaćenju svjedoka. Pokrajinski sud u Grazu 1974. godine odbio je sve žalbene navode tužiteljstva i obustavio postupak. Austrijsko pravosuđe osramotilo se Murerovim suđenjem. I APA (Austria Presse Agentur) kao i razni austrijski dnevници doprinijeli su atmosferi linča što su je doživjeli svjedoci optužbe Od travnja do lipnja 2017.godine režiser Christian Frosch izradio je igrani film „Murer -Anatomie eines

⁶³ Dušan Nećak, Politische Prozesse – Prozesse gegen Kriegsverbrecher in Slowenien 1945-1947. U: H.Halbrainer – C.Kuretsidis, Kriegsverbrechen.212-217, ovdje str. 214.Q

⁶⁴ K.D. Mulley, Zur Entnazifizierung in der sowjetischen Besatzungszone in Ö, (am Beispiel Niederösterreich). U: In A.Hilger et. Sowjetisierung oder Neutralität? S. 249-270. Ovdje 249-252.

⁶⁵ D.Stiefel, Nazifizierung, str.28

Prozesses.⁶⁶ Podjednako kao u Njemačkoj, i u Austriji su se vodili još pojedinačni postupci – uglavnom protiv okrivljenika koji su već bili lišeni optužbi u prvim godinama poslije rata: Protjerivanje Židova i raspuštanje židovskih općina Gradišća izašla su na vidjela – dok je istovremena deportacija svih zajednica Romija i Sintija u Gradišću, najprije u provizorni „Zigeunerlager“ Lackenbach, zatim u koncentracijske logore Dachau, Sachsenhausen, Buchenwald i Mauthausen i dalje ostalo skriveno pred javnošću. U koncentracijskim logorima radili su na umočvara i zemljanim radovima. Godine 1943. svi koji nisu podlegli prisilnom radu, odvedeni su u Auschwitz i doživjeli genocid, „Porajmos“ u njihovu jeziku.⁶⁷

Prisilni rad Židova na „Jugoistočnom bedemu u St.Margarethen u Gradišću, kao i kod Günsa i Köszega, i marševi smrti preživjelih u pravcu Mauthausena neposredno prije ulaska Crvene Armije u Gradišće 26.ožujka 1945.⁶⁸ zbog kojih se odgovornim nacistima sudilo već 1945.godine u odsutnosti. Osam godina skrivali su se, iako je za njima raspisana tjeralica. Kazne doživotnog zatvora iz prvoga suđenja potvrđene su, no stvarno su odslužili 18 godina. Sudski postupci protiv liječnika i medicinskog osoba bečkih bolnica zbog sudjelovanja u selekcijama za eutanaziju, i ubojstva počinjena u zadnjim danima rata, kad su naročito fanatični nacisti ili SS-ovci posvuda vidjeli na djelu dezertere i nemilosrdno pucali (tkzv. „Endphaseverbrechen“) povlačili su se još sve do kraja devedesetih godina prošloga stoljeća, no pod nedostojnim uvjetima: Glavni optuženi liječnici, svi već u visokoj starosti, nisu više mogli suvislo pratiti suđenja, tako da su postupci obustavljeni – i pod pritiskom javnosti.⁶⁹

Od ca. 11.000 austrijskih Roma, Sintija i pripadnika drugih plemena, od kojih je 1938.godine 8.500 živjelo u Gradišću, samo pojedinci su se vratili u Austriju. Od ca. 20.000 Roma iz cijele Europe ca. 2.000 preživjeli su. Stav Austrijanaca i Austrijanki prema njima se i nakon zločina nad njima nije poboljšao: bili su i ostali „asocijalni“ u nacističkoj dikciji. Oni su se duže nego

⁶⁶ Gabriele Pöschl, (K)ein Applaus für die österreichische Justiz – der Geschworenenprozess gegen Franz Murer. In H.Halbrainer – Claudia Kuretsidis (Hgg.), *Kriegsverbrecher*. S.297-301. „

⁶⁷ Sabine Schweitzer, *Orte der Deportationen von Roma und Sinti 1938-1943*. Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes (DÖW), Wien, Jahrbuch 2019; str 215-242. Ovdje 215,218 https://www.doew.at/cms/download/f3sca/jb2019_schweitzer_roma.pdf

⁶⁸ Kronologija upućivanja Židova iz Jugoslavije i Mađarske na rad na Jugoistočnom bedemu (na teritorije zapadne Mađarske i Gradišća): Grinfelder Ana Marija (Anna Maria Grünfelder), *Mađarski - jugoslovenski (?) Židovi na prisilnom radu na "Jugoistočnom bedemu" ("Suedostwall")/Hungarian-Yougoslav (?) Jews - forced laborers at the "Suedostwall"*. Savez Jevrejskih opština Srbije, Beograd 2005: Na.

<http://147.91.1.139/handle/123456789/205?locale-attribute=en> (pogledano 20.8.2021.)

⁶⁹ Susanne Uslu-Pauer, *Strafrechtliche Verfolgung von nationalsozialistischen Tötungsverbrechen*. U: H.Halbrainer- C.Kuretsidis-Haider, *Kriegsverbrechen*. 221-235, ovdje 227

druge skupine žrtava „Šoe“ morali boriti za 'priznanje statusa „žrtve“ i odobravanja simboličkih naknada.⁷⁰

Za politiku denacifikacije može se sažeto reći: Mjere podjednako Zapadnih Saveznika kao i Sovjetskog saveza, u Njemačkoj i u Austriji, bile su u prvom redu fokusirane na identificiranje, hapšenje i kažnjavanje, u lakšim slučajevima na preodgoj nacionalsocijalistima na svim razinama hijerarhije u vojski i u civilnim službama, jer su njih teretili zločinima zbog kojih su Europu pretvorili u prah i pepeo i prouzročili milijunske smrti i ljudske patnje. Oni su, po ocjeni Saveznika, zato predstavljali dugotrajni sigurnosni rizik po mir i stabilnost u Europi, pa zaslužuju najstrože kazne. Njemački narod u cijelosti također je morao preuzeti odgovornost zato, što je fanatično držao do nacista, čak i kad je svakom bilo jasno da je rat izgubljen. Zato su Nijemci doprinosili neodgovornom produžavanju rata. Holokaust nad Židovima, ubojstva Roma i Sintija, Rusa i Poljaka, nisu bili u fokusu Savezničke politike.

7. Jugoslavija⁷¹ i njegovo ophođenje s ratnim zločincima

a. Metoda utvrđivanja ratnih zločinaca

I Jugoslavija, na čijem su se teritoriju vodili 'krvave ofensive, tijekom kojih je počinjeno bezbroj ratnih zločina. Masovno ubijanje Židova, Srba i Roma, pak, odvijalo se podalje od operativnih zona s neprijateljskim ofensivama: u logorima i u „divljim“ ubojstvima iz objesti, osvetoljublja, pohlepe za imovinom progonjenih. Čežnja za osvetom i odmazdom, za strogim kažnjavanjem tih zločina obilježavale su ozračje neposredno nakon rata – pobjednici nisu prezirali od zločina, žeđ za osvetom nadjačala sve humane pobude narodnooslobodilačkog rata. Poslijeratna „narodna vlast“ uperila je svoje potrebe za odmazdom (pod krinkom „kažnjavanja“) na vlastiti narod, uvjereni da su se iz „antifašistički opredijeljenog naroda“ iznjedrili neki „izrodi“ - a zaboravljajući da je velika većina svih naroda i narodnosti, u nastojanju spasiti svoju glavu, svojim svakodnevnim radom i prilagodbom uvjetima okupacije također doprinosila funkcioniranju okupacije, pa čak i izravno ili neizravno – denunciranjem – postala „suradnikom okupatora“. Imajući u vidu ove „izrode“, autori Fočanskih propisa⁷²

⁷⁰ S.Schweizer, Orte der Deportation. Str. 242

⁷¹ Zbog dostupnosti arhivskoj građi morala sam se fokusirati na Hrvatsku – tj. na Narodnu Republiku Hrvatsku (1945): jugoslavenski kontekst su državni organi DFJ odnosno SFRJ, koji su bili nadređeni republičkim službama. Svejugoslavenske ustanove ostavile su tragove u republičkim zakonodavnim spisovima.

⁷² Kenan Sarač, Fočanski propisi. <https://focanskidani.wordpress.com/2016/11/10/focanski-propisi/> (objavljen: 10.11.2016-pogledano 10.5.2021, 22.8.2021) Foču je u siječnju 1942.godine Durmitorski bataljun oslobodio od

propisuju kažnjavanje „domaćih sluga okupatora“ konfisciranjem njihove imovine. Još detaljnije o „narodnim neprijateljima“ govore „Septembarski propisi“ Vrhovnog štaba: »Narodni neprijatelji« su „sve aktivne ustaše ili njihovi organizatori i pomagači; svi oni koji su služili okupatorima ma u kojem vidu – kao špijuni, dostavljači, kuriri, agitatori (...) svi koji su izdali narodnu borbu, i bili u dosluhu s okupatorima; svi koji se odmetnu od narodne vlasti i rade protiv nje.«.⁷³ Poziv Prezidija AVNOJ-a (sa drugog zasjedanja, Jajce 29/30.studenog 1943.godine) pojačava antagonizam između „naroda“ i njegovih „neprijatelja“ „...*Odluka o kažnjavanju ratnih zločinaca, treba da u korijenu istrijebi sav onaj ološ, koji je poslije prošlog rata ostao nekažnjen, a suđenje zločincima ovoga rata biće u isto vrijeme strašna opomena budućim zavojevačima, koji pokušaju da naruše mir, slobodu i nezavisnost bilo kojeg naroda*“⁷⁴.

AVNOJ-skim odlukama položeni su temelji za „Državnu komisiju za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača,“ kao istražiteljski organ. Na temelju Odluke i Pravilnika NKOJ-a tijekom 1944. ustanovljene su i zemaljske komisije, koje su se u svom radu mogle oslanjati na tada već razgranatu mrežu lokalnih Narodnooslobodilačkih odbora i organa, sve do travnja 1948. kada su ukinute, unatoč činjenici što je ostalo mnogo otvorenih pitanja: „Utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača“ proglasilo se „zaključenim“. Razlog zaustavljanja gonjenja ratnih zločinaca bio je – „prema nekim tumačenjima“ (M.Grahek Ravanić)⁷⁵ - potreba potisnuti u zaborav ratne zločine počinjene u prvo poslijeratno vrijeme, od pripadnika „narodne vlasti“, ne ugrožavati prihvatljivost novog sustava u narodu, ne razdrmati narodno jedinstvo- uoči nove ugroze koja je prijetila izvana. Jugoslavija je otkrila nove neprijatelje, svoje doskorašnje saveznike, Sovjete.

Zemaljske komisije za zločine bili su „istražni organi“: One su prikupljale podatke i dokazni materijal – i kao što se može ustvrditi: uglavnom o ustaštvu, ustaškim zločinima, koncentracijskim logorima – i o ustaškim progonima Židova, Srba⁷⁶ – i Roma; romske žrtve

Četnika i ustoličio partizansku vlast. Propisi odnose se na uspostavu vlasti, na osnivanje narodnooslobodilačkih odbora, njihova rada, njihove opskrbe i suradnju stanovništvo s NOP-om.

⁷³ Nada Kisić Kolanović, Razvoj narodne vlasti u Hrvatskoj 1942.godine. U „Časopisu za suvremenu povijest“ Zagreb 1982, br.3. str. 9, 16, 17
[file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/01_KISIC_KOLANOVIC_CSP_3_1982%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/01_KISIC_KOLANOVIC_CSP_3_1982%20(2).pdf) (pogl.22.8.2021.godine)

⁷⁴ M.Grahek Ravančić, Ustrojavanje,157.

⁷⁵ M.Grahek Ravani, Ustrojavanje.str.155.

⁷⁶ Informacija o izvorima o stradanju Srba u NDH v. Milivoj Dretar, Svjedočanstva o stradanju ludbreških Srba (1941. – 1945.) Prilog za povijest Ludbrega u Drugom svjetskom

nisu ignorirane⁷⁷, kao što se to dogodilo u Njemačkoj i Austriji. Dapače, sistematsko obespravljenje i istrebljivanje europskih Židova, program „Konačno rješavanje židovskog pitanja“, zatim sistematsko ponižavanje i ubijanje Srba te Roma i Sintija i u ustaškoj Hrvatskoj, kao i u drugim okupacijskim predjelima bivše Jugoslavije, kako u režiji njemačkih vlasti, tako i organizirano od domaćih kolaboratera, Zemaljska komisija je uzimala ozbiljnom: opseg fonda Zemaljske komisije u Hrvatskome Državnom arhivu u Zagrebu, svjedoči o tome. Ustaški koncentracijski logori, uprave i stražarski sastav Zemaljska komisija dala je istraživati to u tančine i sastavi posebne elaborate: Za progon Židova Zemaljska komisija dala je izraditi „Elaborat o progonu Židova na teritoriju bivše Jugoslavije i izvan nje“ s logorima i deportacijskim transportima. Autori - zagrebački pravnik Dr. Leo/Lav Singer⁷⁸ i odvjetnik u Glini, Aleksandar Goldštajn⁷⁹ prikazali kronologiju nastajanja ustaškog logorskog sustava i deportacije u njima kao i u ostalim logorima na području Nezavisne Države Hrvatske, zatim židovske sudbine u Srbiji pod njemačkom vojnom upravom (logore Šabac, Banija, Zemun), logore u područjima mađarske okupacije i njemačke logore na tlu Poljske, u samome Njemačkom Reichu, u Francuskoj, Norveškoj, Italiji. Elaborat o progonu Židova sadrži popise sa svjedocima i sa osobama uključenim u deportacije, zlostavljanja, obesvlašćivanja i usmrćivanja židovskih zatočenika, kao i mjesta „divljih ubojstava“ izvan sustava logora, uz popise osoba koje su vjerojatno pobjegle, a čije se izručenje treba tražiti. To isto važi i za talijanski „Elenco“, koji navodi najviše vojne dužnosnike Riječke Provincije, gubernija

ratufile:///C:/Users/Korisnik/Downloads/PZ_2014_Svjedocanstva_o_stradavanju_str_73_84%20(1).pdf (pogledano 21.8.2021.)

⁷⁷ Izvori vidi u disertaciji Danijela Vojaka, Institut Ivo Pilar, Zagreb: Danijel Vojak, Stradanje romskog stanovništva na širem bjelovarsko-bilogorskom području za vrijeme Drugog svjetskog rata (1941.–1945.) Zagreb 2019.

⁷⁸ Dr. Leo/Lav Singer (Zagreb 1901-Zagreb 1981) odvjetnik, bio je u predratno vrijeme osnivač i član više židovskih akademskih udruga, potpornih društava i udruga za židovsku omladinu. Nakon uspostave NDH bila su mu priznata arijevska prava, no svejedno mu je oduzet odvjetnički ured. Pobjegao je u Dubrovnik i doživi internaciju u logorima Kupari i Kampor (otok Rab). Nakon raspuštanja Rapskog logora angažirao je za prebacivanje židovskih zatočenika na partizanski teritorij i pristupio NOP. U Zemaljskoj komisiji za utvrđivanje zločina obnašao je više funkcija, među inima i predsjednika Odjela za neprijateljsku imovinu. Poslije rata bio je zamjenik Javnog tužitelja NRH, a karijeru je završio kao Predsjednik Vrhovnog suda SRH. Predsjednikom Židovske općine u Zagrebu bio je 1951-1978. godine: Židovski biografski leksikon Leksikografskog zavoda „Miroslav Krleža“, Zagreb, radna verzija. <https://zbl.lzmk.hr/?p=2210>

⁷⁹ Igor Mrkalj, Zatiranje stoljeća prosperiteta. U „Novosti“, Sprskog Narodnog vijeća, Zagreb, od 30/08/2017, na: <https://www.portalnovosti.com/zatiranje-stoljeca-prosperiteta> (pogledano 7.8.2021.). Aleksandar Goldštajn rođen je 1912. u Vinkovcima; rat je preživio u talijanskoj internaciji u logorima Kraljevica i Kampor (otok Rab), da bi se nakon spašavanja na teritorij pod kontrolom partizana stavio na raspolaganje ZAVNOH-i obnašao pravosudne dužnosti na Baniji. Poslije rata postao stručnjakom za međunarodno trgovačko pravo i arbitražu: Židovski biografski leksikon Leksikografskog zavoda „Miroslav Krleža“, Zagreb: www. <https://zbl.lzmk.hr/?p=62>

Dalmacije i Vrhovnog zapovjedništva za Sloveniju i Dalmaciju (Comando Supremo per Slovenia e Dalmacia, SUPERSLODA).⁸⁰

Prijave zbog gubitka članova obitelji u koncentracijskim i drugim logorima izvan Nezavisne Države Hrvatske nalaze se u fondu Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina, u fasciklu br. 645 fonda Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina. Riječ je o prijavama obitelji zbog gubitka svojih članova u logorima izvan Nezavisne Države Hrvatske: U Poljskoj, na teritoriju Njemačkog Reicha, Francuskoj, Italiji, Norveškoj. U Popisu „Poljska“ za pojedine „nestale“ osobe navodi se da su „ubijene u plinskoj komori“ ili „umrle na prisilnom radu u tvrtka „IG-Farben“⁸¹, Aušvic Monowitz.⁸² Zatočenici i zatočenice – najviše Židova, ali i Roma i pripadnici slavenskih naroda iz bivše Jugoslavije - radili su – prema informacijama podnositelja prijava zbog nestanka članova obitelji – i u široj okolici, u rudnicima i pripadajućim tvornicama, sve do Krakove.⁸³ Popisi „Njemački Reich“ sadrže podatke iz ženskog logora Ravensbrück – Židovke, Slovenke i Hrvatice – te logore za ratne zarobljenike i civilne radnike i radnice, također i Popis „Norveška“. Popisi iz ovog fascikla nisu do sada citirani od hrvatskih povjesničara, niti prije u jugoslavenskoj historiografiji o Holokaustu. Podnositelji prijava javili su se Zemaljskoj komisiji za utvrđivanje zločina' sa zahtjevima za novčane naknade „zbog gubitka člana obitelji“ (riječ je o iznosima od nekoliko tisuća dinara), no fond ne pruža informacije o tome, jesu li naknade isplaćene, tko ih je isplatio i na kojoj zakonskoj podlozi. Niti Ministarstvo socijalnog staranja NRH - te ministarstvo u Beogradu ne sadrže dokumentaciju o tome).⁸⁴

Prema odluci ZAVNOH-a zadaća Zemaljske komisije Hrvatske bila je „*da ustanovi i izvidi, te privede kazni sve krivce za ratne zločine, koje su na području Hrvatske za vrijeme*

⁸⁰ Izvještaj o logorima pod talijanskom upravom u Riječkoj provinciji izdala je i Gradska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača / Commissione cittadina per l'accertamento dei crimini di guerra dell'occupatore e dei suoi collaboratori di Fiume: Elaborato concernente gli Ebrei, 7.12.1945: DARI-JU 106

⁸¹ Koncern kemijske industrije „IG-Farben“ osnovao je tvornički kompleks u Monowitzu, a koncentracijski logor je uređen u blizini tog kompleksa kemijskih industrija, na čijem se terenu nalazio i rudnik. U tom kompleksu se proizvodio plin „Ciklon B“, najprije kao sredstvo za zaštitu biljaka. Na zahtjev SS-a, uprave konclogora Aušvic, tvornica je prilagodila sastav plina za usmrćivanje ljudi. - Koncern se koristio zatočenicima Aušvica za prisilni rad pod uvjetima koji su predstavljali „ubijanje radom“: Forced Labor at the I.G. Farben Factory in Auschwitz. [Extermination by labor :Tvrtka BASF \(nasljednici koncerna\): https://www.basf.com/global/en/who-we-are/history/chronology/1925-1944/1939-1945/zwangsarbeit-in-auschwitz.html](https://www.basf.com/global/en/who-we-are/history/chronology/1925-1944/1939-1945/zwangsarbeit-in-auschwitz.html)

⁸² HR-HAD-306, ZKRZ, HR HDA, ZKRK, kutija 10, dok. br. 88-9 i kutija 15, br. 3768-3769. Popis „*Poginuli izvan zemlje – Auschwitz*“ (popis žrtava iz bivše Jugoslavije u koncentracijskom logoru Auschwitz)“ nalazi se u fondu ZKRK-GUZ, mikrofilm Z-3022, ZM b22/30.

⁸³ HR-HAD-306, ZKRZ, kutija 645.-Popis „Poljska“.

⁸⁴ HR-HDA-306, ZKRZ, kutija 645, popisi

neprijateljske invazije tokom oslobodilačkog rata na bilo koji način počinili okupatori ili njihovi pomagači protiv osnovnih interesa naroda“. Prema članku 2. Uputstva Državne komisije Zemaljskim komisijama radilo se o „*organiziranju, pomaganju, olakšavanju akcija ili predvođenju neprijateljskih oružanih formacija ili njihovih pojedinih pripadnika [...] bilo služeći neprijatelju kao vodiči i tumači [...] pomagalo neprijatelja da oslabi otpornu snagu našeg naroda i lakše izvrši okupaciju zemlje [...] umorstvima, masovnom klanju ili ubijanju pojedinaca, o tjelesnim povredama [...] o svakovrsnom ograničavanju lične slobode [...] bombardiranju [...] o svim radnjama, kojima se ma kako pomagalo neprijateljske oružane formacije [...] ili se prikupljalo za nj materijalna sredstva [...] o svakovrsnoj propagandi u prilog neprijatelju [...] o djelima, kojima se [...] grubo vrijeđalo narodnu čast i njegove tradicije“.*⁸⁵

Po ovoj instrukciji Zemaljska komisija bi pokrivala nedjela koje su prema Haškom ratnom pravu i prema Ženevskoj konvenciji iz 1949.godine spadali pod „ratni zločin“ – zločine počinjene u toku ratnih operacija. Koncentracijski logori i progon Židova, Srba i Roma, progon tih skupina, pak, spadao pod „zločina protiv čovječnosti“. Josip Jurčević nepravедno optužuje Državnu komisiju koja je postavila zadatak Zemaljskim komisijama tako „*da je utvrđivanja žrtava rata morao ostati u drugome planu“*, i da se to i vidjelo po rezultatima djelovanja komisija. Komisiji je stalo do identificiranja i kažnjavanja počinitelja – Jurčević vjeruje da je prioritetni interes nije bila žrtva počinjenih nedjela, nego kažnjavanje zbog neprijateljskog djelovanja protiv novog sustava.⁸⁶ Zaboravio je da se radilo o imovini optuženoga, koja se s potvrđenom i pravomoćnom presudom konfiscirala, tako da je pripadala državi. Zemaljska komisija je na početku 1945.godine dobila nadležnost i za „Neprijateljsku imovinu“, stvorila je poseban Odjel za ove poslove i pozvala građanstvo da prijave i svako njihovo saznanje o „neprijateljskoj imovine“.⁸⁷ Da je Zemaljska komisija u Hrvatskoj ipak stalo do utvrđivanja žrtava, dokazuju popise žrtava (osim u već spomenutom fasciklu HR-HDA-306, br.645) obuhvaćaju mikrofilmove Z-2933, Z-2949 – Z-2959 (Romi i Srbi).

Iz pozivu građanima i državnim organima da svoja saznanja o postojanju ratnog zločina priopće komisijama za utvrđivanje zločina⁸⁸, mogao bi se iščitati poziv na denunciranje (i

⁸⁵ Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, Zbornik dokumenata 1944/III, 262, 263, 266.

⁸⁶ Josip Jurčević, Osnovne značajke presuda jugoslavenskih komunističkih vojnih sudova u Hrvatskoj 1944 i 1945 Društvena istraživanja, god. 15 (2006), br 4-5; Martina Grahek Ravančić: Ustrojavanje-je-str.157

⁸⁷ M.Grahek-Ravančić, Ustrojavanje. Str. 163

⁸⁸ Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, Zbornik dokumenata 1944/III, 264

saveznici su u svojim okupacijskim zonama u Njemačkoj i Austriji ovisili o „suradnji“ sa stanovništvom, tim više što bi ljudi svoje“ sugrađane-naciste sakrivali i štitili). Denunciranje i preuzimanje neprovjerenih informacija, do kojeg je dolazilo, u Zemaljskoj komisiji u Hrvatskoj se sprječavalo:, Dr.Ferdo Čulinović, kao predsjednik Zemaljske komisije u Hrvatskoj, više puta bi izvještaje vraćao autorima u narodnooslobodilačkim odborom na doradu, s napomenom da je „površno“, „nemarno“ izrađen, „neprovjeren“ i zato neprihvatljiv.⁸⁹ Denunciranje – prijavljivanje na osnovu samo „slutnji“, „pretpostavki“ ili nedokazivih djela, Zemaljska je komisija razlučivala od prijave saznanja.⁹⁰

Negativnu percepciju rada Zemaljske komisije, zemaljskih komisija generalno, kao i Državne komisije prouzročila je i u Uputama za rad Općinskih komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača naglašava se da „Komisije moraju biti u stalnoj vezi sa organima iscjeljivanja (...), kao i organima narodne vlasti“⁹¹ To znači da je saslušanjima stranaka nazočio predstavnik OZNE/UDBE, i da je komisijama moralo biti na srcu upoznavanje misli i stavovi iscjeljivanje osobe prema državi.

Za novousvojena područja od jeseni 1943.godine na dalje, napose stava stanovništva novousvojenih teritorija, osnovana je 1944. specijalna policija, OZNA. Ona je bila ta snaga, koja je nakon partizanske jedinice ušla u osvojena mjesta i tragala za „neprijateljima“, „petokolonašima“. OZNA je bila ta instanca, koja je sastavila popise neprijatelja: Politički protivnici komunističke vlasti – a bili su to zagovornici i simpatizeri NDH i ustaškog poretka, pripadnici njezinih vojnih postrojbi, ali i dobar dio državljana politički bliskih politici HSS-a, pripadnici Crkve kao i osobe koje politički nisu simpatizirale komunističku vlast (kao ni ustašku), ali su imale određeni položaj, utjecaj ili ugled u svom gradu ili mjestu. Prema popisima koje je OZNA sastavljala za svaki grad i mjesto, takve su se osobe uhićivale, eventualno im se sudilo u šabloniziranim i brzinskim procesima, bez temeljite pravne procedure te su u velikom broju pogubljene. OZNA je takve »neprijateljske grupacije« podijelila u nekoliko skupina: »četničko-jugoslavenska«, ustaška, mačekovska, »njemačko-gestapovska«, Intelligence Service, tajna služba V. Britanije i »kler«.⁹² Netragom nestajanje

⁸⁹ HR-HDA-306, ZKRZ, predsjednikove upute Narodnooslobodilačkim odborom i zamjerke zbog nedostataka u kutiji br. 1

⁹⁰ Martina GRAHEK RAVANIĆ; Djelovanje Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Zagreb 2011. Str. 17.

⁹¹ Historijski zbornik, god. LXVI (Zagreb 2013), br. 1, str. 149-172. -M.Grahek Ravančić, Ustrojavanje, 158, 159.

⁹² O djelovanju OZNE v.W'.Klinger, Il terrore del Popolo. **Il terrore del popolo. Storia della polizia politica di Tito. Trieste 2012.** Trieste 2015

ljudi pripisalo se OZNI; koja je naročito u novo usvojenim predjelima Operativne zone u Središnjoj i Zapadnoj Bosni, u Lici i u Dalmatinskoj Zagorji postala „noćnom morom“ stanovništva, nalik sovjetskih policijskih snaga u sovjetskim okupacijskim zonama u Njemačkoj i Austriji.

b. Sudska praksa

Zemaljska komisija je do 1948. godine, do njezinog ukinuća udovoljavala svojem poslanju – što se ne može tvrditi za pravosudno ophođenje s tematikom. „Narodni sudovi“, tek 1945. godine s profesionalnim pravnicima, i Vojni sudovi za suđenje civilima nisu imali strogo određene nadležnosti, ovlasti i granice svojih nadležnosti, tako da su civilima sudili i Vojni sudovi. Narodni sudovi su, sve do uspostave redovnog Narodnog sudstva, od svibnja 1945. godine na dalje, primjenjivali staro pravo iz Kraljevine Jugoslavije ondje gdje se njegove norme nisu sukobljavali s ciljevima i ideološkim normama partizanske borbe, s time da su stare pravne norme mijenjali takoreći u hodu: Iako su u „Narodnim sudovima“ djelovali uglavnom službenici Narodnooslobodilačkih odbora, zbog pomanjkanja „ideološki“ podobnog pravničkog kadra, oni su se uglavnom držali principa „nulla poena sine praevia lege“ i „nulla poena sine culpa“. ZAVNOH bi izdavale upute za rad s preporukama sucima da se ne drže robovski slova zakona, nego se služe „kreativnim“ tumačenjem, per analogijam, i na taj način prilagode stare zakone u duhu „narodne vlasti“.⁹³

Vojni sudovi djelovali su sukladno Uredbi o vojnim sudovima⁹⁴, koja je kao kvalifikaciju „ratnog zločina“ zadala: „... dela koja su uperena protiv oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije, protiv tekovina i interesa te borbe, za krivična dela vojnih osoba i ratnih zarobljenika (Čl.2) i (Čl. 3) Viši vojni sud sudi po važnijim delima ratnih zločinaca i krivičnim delima viših oficira i generala narodno-oslobodilačke vojske.- Čl. 13: Ratnim zločincima, bili oni građani Jugoslavije, okupatorskih ili drugih zemalja, imaju se smatrati: pokretači, organizatori, naredbodavci te pomagači i neposredni izvršit-i masovnih ubijanja, mučenja, prisilnog iseljavanja, odvođenja u logore i na prisilni rad stanovništva, zatim paleža, uništavanja i pljačke narodne i državne imovine; svi pojedini posednici imanja i preduzeća u Jugoslaviji, okupatorskim i drugim zemljama koji se nečovečno eksploatirali radnu snagu na prisilni rad odvedenih ljudi; funkcioneri terorističkog aparata i terorističkih naoružanih formacija okupatora i domaći u službi okupatora; oni koji su vršili mobilizaciju našeg naroda

⁹³ N.Kisić Kolanović, Sudbena vlast, str. 4,5

⁹⁴ Uredba o vojnim sudovima: HR-HDA-1491

za neprijateljsku vojsku. - Čl. 14: „]Narodnim neprijateljima“ imaju se smatrati; svi aktivni ustaše, četnici i pripadnici ostalih oružanih formacija u službi neprijatelja i njihovi organizatori i pomagači; svi oni koji su u službi neprijatelja ma u kom vidu – kao špijuni, dostavljači, kuriri, agitatori i slično; koji su nateravali narod da okupatorima preda oružje; svi oni koji su izdali narodnu borbu i bili u dosluhu sa okupatorom; svi oni koji se odmetnu od narodne vlasti i rade protiv nje. Svi oni koji razaraju narodnu vojsku ili su na drugi način pomagali i pomažu okupatora; svi oni koji izvrše teške slučajeve ubistva i pljačke i slično.

Čl. 16: Vojni sudovi izricaće ove kazne i zaštitne mere: a) strogi ukor, b) imovinsku kaznu /novčanu, u naravi, u delu/, c) izgon iz prebivališta, d) lišenje čina odnosno zvanja, e) uklanjanje s položaja, f) prisilni rad u trajanju od tri meseca do dve godine, g) teški prisilni rad u trajanju od tri meseca do dve godine pa i više, i h) smrtnu kaznu....)⁹⁵.- Čl. 17 - Kaznu i zaštitne mere odmeruje sud nakon brižljive ocene prema težini dela i njegovim posledicama, prema stepenu krivične odgovornosti i opasnosti počinitelja imajući u vidu njegovu prošlost i vaspitanje te uzimajući u obzir i ostale otežice i olakšice. Više vrsta kazni i zaštitnih mera mogu se zajedno izreći prema prirodi dela i počinitelja. ...“.

Naročito u potonjoj definiciji iz Čl.17 iščituje se duh tradicionalne etike pravne države. Tek na osnovu čl.14 Zakona o krivičnim djelima protiv države od 21.rujna 1945.godine vojni sudovi prestali su biti nadležni za procesuiranje civilnih osoba za djela koja su pripadala odredbama "ratnog zločina" i "narodnog neprijatelja“. Status optuženoga naspram suda rezultira iz odsutnosti obvezatnog branitelja - *branitelj* „može“ *nazočiti (ali ne mora)*, „može na zahtjev“, ili kad sud odredi (Uredba, čl. 23, (Uredba, čl. 23). Međutim, ni u jednoj sačuvanoj presudi nema imena branitelja niti se bilo gdje u presudama naznačuje nazočnost branitelja ili bilo koji drugi trag koji bi upućivao na mogućnost postojanja branitelja prije, u tijeku ili nakon procesa pred vojnim sudovima. Osim toga, čak se ni u jednoj presudi ne navodi je li tko od optuženih tražio branitelja ili je li sud komu nudio branitelja ili je li sud razmatrao pitanje potrebe nazočnosti branitelja. Ni u jednoj presudi ne nalazi se ni jedna napomena iz koje bi se moglo zaključiti, je li optuženi sposoban da se sam brani ili sl.⁹⁶ Stoga, budući je Uredbom bilo propisano pravo optuženika na branitelja, a ni u jednoj sačuvanoj

⁹⁵ Uredba o Vojnim sudovima. HR-HDA-1491, 1.1.1. citi.2010-Ministarstvu pravde Republike Srbije, Koimisijsa za tajne grobnice ubijenih posle 12.septembra 1944(Министарство правде Републике Србије Комисија за тајне гробнице убијених после 12. септембра 1944.komisija1944.mpravde.gov.rs

⁹⁶ J.Jurčević, Osnovne značajke presuda jugoslavenskih komunističkih vojnih sudova u Hrvatskoj 1944 i 1945 Društvena istraživanja, god. 15 (2006), br. 4-5 (84-85), str- 891-915.godine.www.hrcak.file.hr - file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/di118_10jurcevic%20(5).pdf 391.

presudi nema ni spomena o branitelju, nedvojbeno se može zaključiti kako je sudska praksa jugoslavenskih vojnih sudova u Hrvatskoj nametnula čvrsto pravilo, prema kojem optužene osobe nemaju pravo na branitelja, a time praktički ni na obranu. U potporu obaju zaključaka govori i odredba Uredbe koja kaže da istražitelj (koji zastupa optužbu) "prikuplja dokazni materijal kako optužbe tako i obrane" (Uredba, čl. 18). Praktički, i to je značilo da se svaka optužena osoba koja je privedena na sudski proces smatra krivom i bila je unaprijed osuđena.⁹⁷

Vojni sudovi bili bi nadležni za najviše dužnosnike NDH – no samo malen broj njih dospjeli u ruke jugoslavenskom pravosuđu, dok su većina vlade i vrh NDH uspjeli spasiti se pobjegom preko Austrije u Italiju i dalje u preoceanske zemlje: Ministar pravosuđa NDH Miro Puk doživio je suđenje u Jugoslaviju⁹⁸, ali Saveznici su prema Jugoslaviji bili restriktivni glede izručenja visokih dužnosnika NDH. Američko suđenje očekivalo je od njih korisne informacije za svoju vanjsku politiku u uvjetima Hladnoga rata.⁹⁹

Fond Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača sadrži podatke o sudovima i presudama stražarima svih kompleksa ustaških koncentracijskih logora: Gospić-otok Pag (Slano, Metajna)-Velebit (Jadovno), zatim logorskog kompleksa Jasenovac sa Starom Gradiškom, pojedinačnih logora u Đakovu i Loborgrad, s vanjskim logorom u Gornjoj Rijeci. Smrtne presude i odmah izvršne presude sa strijeljanjem uslijedile su¹⁰⁰, ako nisu postojali „naročito teški“ uvjeti (bez definicije za „naročito teški“): Vojni sud je smrtnu presudu izrekao Josipu Tomašu (rođ. 1908 u kotaru Virovitica), zato što je kao nadzornik šumske grupe logoraša u Jasenovcu i ustaški vodnik dozvoljavao i prisustvovao mučenju i ubijanju logoraša, sam zlostavljao žrtve i dozvolio je da mu drugi u tome pomažu. No: Izvršenje smrtne kazne vješanjem i konfiskacija imovine moralo je biti obustavljeno sve dok je ne potvrdi Viši vojni sud JNA. Osuda je promijenjen u kaznu od 20 godina prisilnog rada. Konfiskacija je ostala.¹⁰¹

⁹⁷ Ibid. J. Jurčević, Osnovne značajke, str. 1012, 1013

⁹⁸ HR-HDA-306, ZKRZ, br. 617/450 br. 617/459.

⁹⁹ Berislav JANDRIĆ; Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945– 1947.) U:: Časopis za suvremenu povijest, Zagreb, Jg. 38, H. 2, S. 373–716: www.hrcaak.srce.hr/file/11732.

¹⁰⁰ HR-HDA-306, ZKRZ, primjeri u mikrofilmovima Z-2950 – Z-2959

¹⁰¹ HR-HDA-306, Z-2959, „Sud br. 1764/45“ od 16.8.1945.

Ne može se generalizirati vođenje postupaka od strane Vojnih sudova – problematično pak je što su sudovi dopustili da zapisnici o istragama ulaze (neizmijenjeni, tj. Neprovjereni „telle-quelle“) u optužne priloge, i da su optužni prilozima identični s obrazloženjem presuda. Primjer toga: Musan Mutavelić, Slavko Orsari („Oršić“) i Rašid Užicačnin bivaju izručeni od britanskih okupacijskih vlasti u Austriji Jugoslaviji i stavljeni pred sud zbog sudjelovanja u masakru na više od 200 bosanskih i stranih Židova u Brčkom u prosincu 1941. godine¹⁰². Cijeli spis o tom zbirnom suđenju sadrži doslovno prepisane zapisnike, optužnice i presude. Nijekanje krivice kad su se iskazi optuženog i oni svjedoka razilazili, nije sud potaknulo na ponovne provjere. Uglavno se vjerovalo svjedocima –koji su u pravilu bili svjedoci optužbe¹⁰³. Nema nigdje naznaka da su prepušteni i svjedoci obrane.¹⁰⁴ Ovakvi nedostaci ne pronalazimo u svim sudskim spisovima – što govori u prilog pretpostavi da nisu karakterističan „proizvod“ komunističkog pravosuđa, u cilju uništavanja neprijatelja režima.

U svakom slučaju Vojni sudovi vrijednovali bi pripadnost ustaštvu kao zločin sam po sebi - kao što su Saveznici pripadnost nacističkoj stranci uzimali kao zločin, iz kojeg su proizlazila zlodjela. To je ustanovio Međunarodni tribunal za ratne zločine u Nürnbergu (ITWC)¹⁰⁵. Kad su suđenja vodili kvalificirani pravници, oni se nisu zadovoljavali pukom pripadnošću „zločinačkoj organizaciji“ (i nisu se držali statuta Međunarodnog tribunala, koji je konkretno sudio vodećim pripadnicima političkog, vojnog i policijskog sustava nacizma). Jugoslavenski su pravnici inzistirali na dokazanim optužbama zbog konkretnih djela; sama pripadnost ustaškom pokretu im nije bila dokazom zločinačkog djelovanja. No, to nije bila opće usvojena sudska praksa – velika suđenja kao „igrokaz za javnost“¹⁰⁶ poznat je i ozloglašen proces, jer

¹⁰² Masakr nad Židovima u Brčkom uslijedio je kao odmazda za (navodni, izmišljeni) napad partizana. Muškarci su vezani žicom odvedeni iz svojih domova i ubijeni na riječkoj obali. Albina Goldstein, „arijska“ supruga jednog od ubijenih, Natana Goldsteina iz Beča, svjedočila je o tome pred Zemaljskom komisijom: HR-HDA- 306, ZKRK, mikrofilm Z-2949, ZM 22/51 (izvornik u kutiji br. 63) – Istovjetni prijepisi nalaze se i u kutiji 115, Odluke o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača“ br. 617/451 – 617/459 protiv državnog vodstva NDH.

¹⁰³ HR-HDA-306, Z-2952, Knezić Dragan, KZP-28/46, 9.3.1946 detto KZP 38/46 (t točaka optužnice) Valentić Ivan, 2.3.1946.godin; Kzp 62/46 PerkovićNikoa: Z-2951 Kz 158/46 Špoljarić Milan; - zločini u Jasenovcu.

¹⁰⁴ Michael PORTMANN, Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren. *Volksfeinden' und 'Verrätern' in Jugoslawien während des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach (1943-1950)*. S. 73

¹⁰⁵ Statut Međunarodnog tribunala za ratne zločine od 8.kolovoza 1945.godine. <https://www.uni-marburg.de/de/icwc/zentrum/pdfs/imtcdeutsch.pdf>, cl.9-12.

¹⁰⁶U suđenjima zagrebačkom nadbiskupu Alojziji Stepincu I pomoćnim biskupima, uz koje je bio optužen I Erih Lisak, Erih Lisak (r.1912.g.), radio je u Ministarstvu unutrašnjih poslova NDH, na zadacima povjerenika za javni red i sigurnost MUP-a, bio je ustaški [satnik](#), 1942-1943. U zapovjedništvu [Ustaške vojnice](#), zatim do studenog 1944. glavni je ravnatelj Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost ([GRAVSIGUR](#)), a potom državni tajnik MUP-a do svibnja 1945. Imao je čin ustaškog [pukovnika](#) i pripadao je tzv. [rasovima \(pukovničkoj ligi\)](#). U svojim funkcijama imao je ovlasti potpisivati odluke o odmazdama, uhićenjima, upućivanjima u [logore](#) i

se optuženima nije sudilo „in dubio pro reo“. Stupci zločinačkog režima ustaše, uključivši glavnog i odgovornog dužno¹⁰⁷snika nadležnog za koncentracijske logore, Eugen Dido Kvakternik, te, Vjekoslav Maks Luburić, izmakli su jugoslavenskom pravosuđu. Pretežiti broj upravitelja i stražara koncentracijskih logora dokumentiranih u spisovima Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača predstavljaju „operativne djelatnike“, oni koji su izvršavali zločine: Međutim, niti Zemaljska komisija niti sudovi nisu stupnjevali odgovornost – kao što se to činilo u suđenjima nacistima, „opterećenima“ -teže opterećenima, manje opterećenima, suputnicima. U sudskim postupcima protiv „ustaša“ nema razlika stupnji odgovornosti.

Godine 1947. poslovi Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina prešli su u nadležnost javnih tužilastava. U njima su se tom tematikom bavili iskusni stručnjaci, pa se njihovo istraživanje nije ograničavalo na saslušanje: Tužiitelji su primali informacije o lošim, nedostojnim uvjetima osoba u istražnim zatvorima, o zlostavljanju i samovolju policije.

c. Registriranje intelektualaca, umjetnika, javnih djelatnika i njihovih veza s „ustaštvom“

Zbog aktivnosti OZNE, koja je sastavila popise osoba koje su u smislu Uredbe o vojnim sudovima spadale u kategorije neprijatelja, Zemaljska komisija nije provodila obavezno registriranje cjelokupnog stanovništva. Anketiranje i registriranje vršila je samo među intelektualcima, umjetnicima, javnim djelatnicima, i humanitarnim aktivistima ustaškog režima. Za intelektualce i umjetnike, komisije su trebali „pronaći i utvrditi kao zločince one koji su svoje umne sposobnosti dali u službu neprijatelja i time mu najbolje poslužili u porobljavanju i razjedinjavanju našeg naroda; koji su intelektualni začetnici zločina, koji su drugi kasnije provodili.“Trebalo je ispitati sve osobe koje su javno djelovale za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, neovisno jesu li to bili novinari, publicisti, književnici, urednici ili članovi uredništva, slikari, glazbenici, radio-spikeri, sveučilišni profesori, glumci, pjevači. Svi koji su se pronalazili u „označenim“ skupinama morali su ispuniti takozvani „Upitni arak“ u kojem se osim osobnih podataka tražilo da navedu podatke o svom položaju i zanimanju do 9. svibnja 1945., o publicističkom i drugom javnom radu, o primljenim odlikovanjima, zatim podatke o pripadnosti ustaškom pokretu i podatke o suradnji s NOP-om. Najčešće se optužene za intelektualnu i(li) umjetničku, humanitarnu i kulturnu suradnju teretilo za „političku

strijeljanjima; Katrin BÖCKH, Vjerski progoni u Jugoslaviji 1944–1953. U Časopisu za suvremenu povijest (ČSP). Zagreb 2006, god.38/2006, br 2, str. 403–431.

¹⁰⁷ HR-HDA-421, OJT, kutije 12-20 sadrže zapisnike o saslušanju

suradnju“ ili „kulturnu suradnju u smislu čl. 2. Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba i osuđivali na gubitak nacionalne časti, prisilni rad, djelomičnu ili potpunu konfiskaciju imovine, novčanu kaznili progonstvo.¹⁰⁸ Istraživanja zbog „kulturne“, „političke“ ili humanitarne suradnje nije dala zadovoljavajuće rezultate – poglavito ne u Zagrebu, gdje je do početka svibnja 1945. još djelovala ustaška vlada sa svojim „krakovima“ denunciranja i progona partizana, a postojao je još i njemačkih institucija. I Narodnooslobodilački odbori nisu bili motivirani za takva istraživanja – u njima je bilo premalo obrazovanih suradnika. I u listopadu 1945. i godinu dana kasnije, u listopadu 1946.godine, Zemaljska komisija biva kritizirana od Državne komisije zbog manjkavog rada u tom segmentu.¹⁰⁹

d. Konfisciranje „neprijateljske imovine“

Zemaljska komisija je početkom 1945.godine po uputi Državne komisije uredila poseban odjel za konfisciranje imovine: I za prijavu imovine osumnjičenih osoba, radi službenog nadzora nad njome bili su pozvani građani. Konfiskacijom imovine »narodna vlast« priskrbila sebi značajna materijalna sredstva, kako u nekretninama, tako i u pokretninama. ZAVNOH nastao je propisati detaljne mjere za provedbu konfiskacije, u cilju sprječavati „divlje konfiskacije“, zbog kojih su ljudi na novoosvojenim partizanskim teritorijima negodovali, tako da su vlasti shvatili kako se na taj način kompromitira NOB.¹¹⁰

Konfiskacijom imovine »narodna vlast« priskrbila sebi značajna materijalna sredstva, kako u nekretninama, tako i u pokretninama. Prvobitni cilj konfiskacije je bilo stjecanje imovine za potrebe države – privatne osobe, oštećene zbog protupravnog oduzimanja imovine, zbog pritiska prodati je prije bijega, ali i zbog pohlepe ustaških „povjerenika“ – morali su se boriti pred sudovima za priznanje njihovih prava. Obeštećivanje žrtava ustaškog ophođenja sa židovskom imovinom bilo je žrtvama obećano, ali ne i ispunjeno¹¹¹. ZAVNOH nastao je propisati detaljne mjere za provedbu konfiskacije, u cilju sprječavati „divlje konfiskacije“, zbog kojih su ljudi na novoosvojenim partizanskim teritorijima negodovali, tako da su vlasti shvatili kako se na taj način kompromitira NOB.¹¹²

¹⁰⁸ HR-HDA-306, ZKRZ, Anketna komisija, kut. 685, 689

¹⁰⁹ Izvori iz fonda ZKRZ v. M.Grahek-Ravančić, str. 164

¹¹⁰ HR-HDA-206, ZAVNOH I NRH, kutija 4, br. 2.785/9.11.1943: Žalbe stanovništva iz „oslobođenih krajeva“ zbog protupravnog i samovoljnog postupanja partizana protiv stanovništva

¹¹¹ HR HDA-313, Zemaljska uprava narodnih dobara (ZUND), kutija 45. Spisevi židovskih potraživanja svojih stanova i sudski postupci protiv ustaških korisnika.

¹¹² HR-HDA-206, ZAVNOH I NRH, kutija 4, br. 2.785/9.11.1943: Žalbe stanovništva iz „oslobođenih krajeva“ zbog protupravnog i samovoljnog postupanja partizana protiv stanovništva

e. Zahtjevi Saveznicima za izručenjem osoba osumnjičenih zbog ratnih zločina počinjenih u Jugoslaviji – rezultati nastojanja za repatrijaciju sumnjivih osoba

„Nalazi“ Zemaljske komisije vezani uz ratne zločince „predstavljaju međunarodne dokumente“, naglašavao autor „*Elaborata o progonu Židova*“. To znači da ih je Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina prosljedila Državnoj komisiji, koja je upućivala inozemstvu, uglavnom saveznim okupacijskim vlastima, zahtjeve za izručenjem izbjeglih potencijalnih okrivljenika, u cilju njihove repatrijacije u Jugoslaviju (sukladno Moskovskoj Deklaraciji od 30.10.1943.godine).¹¹³ Dokumenti su trebali biti poslani Komisiji Ujedinjenih naroda za ratne zločine (UN-War Crime Commission, UNWCC¹¹⁴). Prema sakupljenom gradivu, doneseno je 116.239 odluka kojima je registrirano 66.420 ratnih zločinaca i suradnika okupatora. Od ukupne brojke okupatorskih zločinaca je bilo 15.724, a 49.245 činili su domaći zločinci. Prema arhivi Državne komisije registrirano je 25.875 ratnih zločinaca, od čega je 4.800 odluka dostavljeno radi registriranja Komisiji Ujedinjenih naroda, od čega je registrirano 2.868 osoba – jer je UNWCC tražilo da se podnose samo teži slučajeve, budući da komisija ne uspijeva sve odraditi.¹¹⁵

Aktivnosti delegata Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora u savezničkim logorima za „raseljene osobe“ u okupacijskim zonama Zapadnih saveznika nisu polučili značajnije rezultate: Prvo zato, što se među internircima tih logora slutilo ili pročulo da komisije za pronalaženje interniranih ratnih zločinaca potraženih od Jugoslavija, prate pripadnici OZNE. O Jugoslaviji su se u logorima za raseljene osobe, a naročito pak u savezničkim logorima za

---

¹¹³ HR-HDA-306, ZKRZ-GUZ, Z-2949

¹¹⁴ United Nations' -War Crime Commission, osnovana 20. listopada 1943. godine u Londonu (postojala je do kraja ožujka 1948. godine) radila je u Europi i Aziji na koordiniranju i pripremanju sudskih postupaka protiv vojnika i zapovjednih kadrova, osiguravala je dokazne materijale i pripremala rad Međunarodnog tribunala za ratne zločince: <https://www.encyclopedia.com/international/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/united-nations-war-crimes-commission>

¹¹⁵ Marica Karakaš Obradov, „Depoi špijuna i terorista“. -Saveznički logori za „aAseljene osobe“ u Italiji, Austriji i Njemačkoj. i. Ze [852671.Depoi spijuna i terorista. Saveznicki logori za raseljene osobe \(3\).pdf](https://www.academia.edu/41346836/Depoi_spijuna_i_terorista_Saveznicki_logori_za_raseljene_osobe20191218_26004_1v1tc1pdf)slike [https://www.academia.edu/41346836/Depoi spijuna i terorista Saveznicki logori za raseljene osobe20191218_26004_1v1tc1pdf](https://www.academia.edu/41346836/Depoi_spijuna_i_terorista_Saveznicki_logori_za_raseljene_osobe20191218_26004_1v1tc1pdf), str. 311, 316, 319, 320.- Nada Kisić Kolanović, Neki aspekti razvoja prava na oslobođenom teritoriju Hrvatske 1943-1945 godine. U povodu 45. godišnjice ZAVNOH-a, Časopis za suvremenu povijest (ČSP), 19/1987, br. 3, 21..

„preodgoj nacionalsocijalista“ širile vijesti o „nestanku ljudi“ – „Pojeo ih mrak“ – i o svekolikoj diktaturi i policijskom teroru.¹¹⁶

Pored predmeta proslijeđenih UN-ovoj komisiji, Jugoslavija surađivala je u pogledu ekstradicija okrivljenih ratnih zločinaca, s vladama Mađarske, Bugarske i Albanije direktno, te je dobila jamstvo za to da će ove zemlje okrivljene osobe izvesti pred svoje sudove.¹¹⁷ Prema analizi odluka Državne komisije, od ukupno 8.500 domaćih ratnih zločinaca najviše njih je bilo slovenskog porijekla (2466). Na drugom mjestu nalaze se Srbi (2247 osoba), pa zatim Hrvati (2011), Crnogorci (1077), 26 Makedonaca i 300 Albanaca. 17.500 pripadnika njemačkih formacija predstavljaju najveći kontingent pripadnika okupacijskih vojski; znatno manje je Talijana (3798), Mađžara i drugih okupacijskih vojski.¹¹⁸

Na popisima ratnih zločinaca tj. izdajnika našle su se gotovo sve poznatije osobe iz političkog, vojnog ili kulturnog života, sa svih područja Jugoslavije. Oni su bili „nepoznatog boravka, „vjerojatno u bjekstvu“.¹¹⁹ Jedino ministar pravosuđa Dr.Mirko Puk, vodi se kao „justificiran“¹²⁰.

Tijekom 1944.godine, kad je Zemaljska komisija djelovala u Šibeniku, težište svog rada stavlja na prikupljanje podataka o zločinima talijanskih okupatora u Dalmaciji, Gorskom kotaru, Kordunu i Lici, posebice u vrijeme IV. neprijateljske ofenzive. Glavni talijanski zapovjednici – Mario Roatta, Giuseppe Bastianini kao gubernator Dalmacije, Emilio Grazoli kao prefekt talijanske „Ljubljanske provincije, prefekt (talijanske) Riječke provincije, Dr. Temistocle Testa i načelnik Riječke prefektore Vincenzo Genovese¹²¹ – ali i službenik Riječke kvesture (Policijske uprave) Dr.Giovanni Palatucci, koji je u vrijeme njemačke okupacije Rijeke obnašao funkciju načelnika policijske uprave, a za kojeg su židovski emigranti u Izraeli izborili počasni naslov

¹¹⁶ HR HDA-1514, Zemaljska komisija za repatrijaciju, dokumenti o tome u kutiji 7. Vidi: Anna Grünfelder · 2015, „Displaced Persons“ aus Jugoslawien. Repatriierung und Reintegration seit 1945.De Gruyter Oldenbourg 2015. HR HDA, ZKRH kutija 7,

¹¹⁷ M.Grahek Ravančić, Ustrojavanje, 162.

¹¹⁸ M.Grahek Ravančić, Ustrojavanje 163: Brojke u Dokumenti iz istorije Jugoslavije, tom II, 12-13

¹¹⁹ HR-HDA-306, ZKRZ, kutija 115: Opis i kvalifikacije zločina pripadnika vlade NDZ: br 61/451-459.

¹²⁰ HR-HDA-306, ZKRZ, kut.115, C.G.K.617/ br. 451 do C.G.K. 617/458; Dr.Mirko Puk: C.G.K. br. 617/453

¹²¹ HR-HDA-306, ZKRZ GUZ, Zl. IV, 144 od 17.4.1947 i br. Mikrofilma Z-2982, ZM 22/49 kutija 61; DARI-JU 106 (Gradska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Rijeka/Commissione Cittadina per i crimini di guerra, Fiume), dok. Br. 40 Elaborato concernente gli Ebrei.

„Pravednika među narodima“¹²² našli su se na jugoslavenskim popisima za ekstradiciju, no Italija nije izručila niti jednoga od njih.

Iz britanske zone u Austriji Britanci su na jugoslavenske zahtjeve izručili osobe osumnjičene zbog – među ostalim nedjelima – zlostavljanja, mučenja, deportacija i ubojstava Židova, Srba i Roma: Za zločin u Brčkom (i za rad u Jasenovcu) osuđeni su Musan Mutavelić, Slavko Orsari („Oršić“?), general i zapovjednik Hrvatske divizije u Brčkom,¹²³ te Rašid Užičanin, stražar u Jasenovcu. Jugoslavija je od Austrije zatražila njegovo izručenje i navela konkretnu adresu njegova boravka u Austriji 1945. godine: Graz, „Maria Klosterstrasse 32“.¹²⁴ Još jedan zapovjednik logora Jasenovac, Dinko Šakić, i njegova supruga Nada Šakić (u emigraciji Esperanza Šakić), koji su se uspjeli spasiti u Argentinu, izručeni su Republici Hrvatskoj 1998. godine. Britanci su također izručili Martina Nemeta mlađeg i starijeg, koji su obojica bili stražari u koncentracijskom logoru „Danica“ u Koprivnici.¹²⁵ Na slovenski zahtjev, Britanci su izručili njemačkog oficira, SS-ovca Erwina Rössnera, koji je sudjelovao u svim ofansivama protiv partizana i naročito okrutno postupao prema Slovencima u Slovenskom primorju,. Britanci su nakon povlačenja njemačkih jedinica iz Jugoslavije otkrili u vojnoj bolnici u Villachu. Vojni sud u Ljubljani ga dne. 27.kolovoza 1946. osudio na smrt.¹²⁶

Američka okupacijska vlast, koja je držala velik logor za preodgoj nacionalsocijalista u Glasenbachu kod Salzburga, odbijala je generalno izručenje osoba kojima su Saveznici sami sudili: Tako su se mogli spasiti u SAD bivši ministar unutrašnjih poslova NDH, Dr. Andrija Artuković¹²⁷, načelnik Ravnateljstva ustaškog redarstva i Ustaške nadzorne službe (UNS)

¹²² Dr.Giovanni Palatucci (rođ.1909. u talijanskoj regiji Campania – ubijen ? 12.2.1945 u Dachauu), došao je 1937.godine kao pravnik u Rijeku. Bio je članom Fašističke stranke, no židovski emigranti svjedočili su da je osobno sakrivao ugrožene emigrante i riječke Židove od talijanske policije. Gestapo uhitio ga je 1943., no ne zbog pomoći Židovima, nego zbog navodnih kontakata s partizanima i(li) Saveznicima u Campagniji, gdje mu je stric (istog imena) bio biskup. Odveden je u Dachau, gdje je ubijen(?) ili umro. Njegov počasn naslov „Pravednik među narodima“ u najnovije vrijeme došao je pod sumnju zbog kontroverznih ocjena o njemu. Njegov osobni spis u Državnom arhivu u Rijeci –DARI, Fonds Nr. 053, „Questura di Fiume“ – ne daje informacije koje bi potkrijepile akcije u korist Židovima. Marco COSLOVICH; Giovanni Palatucci. Za pravedan spomen. (Izvornik: Giovanni Palatucci. Una giusta memoria) Iz talijanskog izvornika prevela Rina Brumini). Rijeka 2011. str.76, 111.- Amleto Ballarini, Giovanni Palatucci. Favole e storia, Fiume. Rivista di Studi Adriatici (Nuova seria.). Anno XLIII.- Gennaio-Giugno 2003, Nr.1–6, Bd. 7. Roma, 2003. str. 48–77, ovdje str. 49. Boris Zakošek, Giovanni Palatucci. Riječki pravednik među narodima između mita i stvarnosti. U: Riječka revija 2001, str.. 83–92.

¹²³ HR HDA-306, ZKRK-GUZ, Z-2982, kutija 60, ZM 22/49, GUZ 2753/45.

¹²⁴ HR HDA-306, ZKRK-GUZ, Z-2982, kutija 60, ZM 22/49, GUZ, 2753/45.

¹²⁵ HR-HDA-306, ZKRZ GUZ, Z-2982 ibid.

¹²⁶ Dušan Nećak, Politische Prozesse - Prozesse gegen Kriegsverbrecher in Slowenien 1945-1947. U: H.Halbrainer – C.Kuretsidis-Haider, Kriegsverbrechen, str. 212-217, ovdje str.215

¹²⁷ Dr.Andrija Artuković repatriran je u Jugoslaviji godine 1986. U Jugoslaviji je 1951.godine u odsutnosti osuđen na smrt. U obnovljenom postupku u Zagrebu u travnju 1986. presuda je preinačena u doživotni zatvor. Umro je u zatvoru u siječnju 1988.godine. O njegovoj „odiseji“ poslije bijega iz Jugoslavije v. Mirjana Cupek Hamill, Irska godina Andrije Artukovića. Časopis za suvremenu povijest Zagreb 2014, br. 2, str. 265-275 i

Eugen Dido Kvaternik, njegov otac i ministar Hrvatskog Domobrana Slavka Kvaternika, već spomenuti zapovjednik logora Jasenovac Vjekoslav Maks Luburić, te biskupi Dr. Grigorij Rožman (Ljubljana) i Ivan Evandelist Šarić (Sarajevo).¹²⁸

Ispunjavanje ugovorene obaveze članu Antihitlerove koaliciji, Jugoslaviju nije zadovoljila: *jugoslavenske su vlasti stekle dojam da Saveznici „čuvaju“ "jugoslavenske ratne zločince i izdajnike". U jednom smislu je taj dojam doista bio točan – Amerikanci bi odbijali repatrijirati ljude, kad bi „prihvatna zemlja“ ustezala sa suđenjima, ili kad suđenje ne bi bilo na razini očekivanoj od američkih pravnik.*¹²⁹, a s druge strane da dopuštaju nekim skupinama u logorima u Italiji i Austriji da se naoružavaju i ilegalno vraćaju na jugoslavensko područje s ciljem rušenja vlasti. *Saveznici su bili svjesni da se jugoslavenske komunističke vlasti prema povratnicima iz savezničkih područja Njemačke ili Austrije ponašaju podozrivo, neprikriveno neprijateljski, i da politička neslaganje ne rješavaju "političkim sredstvima" nego nasiljem, uključivo i ubojstvima.*¹³⁰

*Britanci i Amerikanci su se složili oko izručivanja članova ustaškog pokreta, odnosno pripadnika Ustaške vojnice, ali ne i pripadnika Hrvatskog domobranstva. O toj su odluci obavijestili i jugoslavenske vlasti u Beogradu. Tijekom 1946. Britanska vojna policija te njihove razne komisije dolazili su u logore s jugoslavenskim listama "ratnih zločinaca" te su nakon toga brojni emigranti i izručeni Jugoslaviji: članovi vlade. Sve izručene ministre jugoslavenske vlasti osudile su na smrt.*¹³¹

*U Fermu, talijanskom gradu južno od Ancone, na mjestu nekadašnje tvornice tekstila, od kraja lipnja 1945. do početka jeseni 1947. nalazio se izbjeglički logor kroz koji je prošlo oko 3.000 hrvatskih izbjeglica. Ondje je bio Dušan Žanko, intendant Hrvatskog državnog kazališta tijekom rata te diplomatski predstavnik NDH u vichyjevskoj Francuskoj.*¹³²

Njemačka i Austrija odbijale su izručivanje osoba osumnjičenih zbog djela s političkom i vojnom pozadinom. Do kraja 1946. godine Jugoslavija je uspjela vratiti svega 121 osobu (115 Nijemaca) od zatraženih 2104 ratna zločinac (1.123 Nijemaca i Austrijanaca, 759 Talijana i 222 osobe iz drugih zemalja).¹³³. Italija nije izručila niti jednu zatraženu osobu.¹³⁴. Kad su Saveznici

[file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/03_CUPEK_HAMILL_CSP_2014_2%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/03_CUPEK_HAMILL_CSP_2014_2%20(2).pdf) (2018 – progledano: 22.8.2021.)

¹²⁸ Eugen Dido Kvaternik und Vjekoslav Maks Luburić entkamen: Kvaternik nach Argentinien, Luburić nach Spanien. Dr. Grigorij Rožman und Ivan E. Šarić wurden zu Haft mit Zwangsarbeit verurteilt. floh nach Italien und dann in die Schweiz, Dr. Ivan Evandelist Šarić nach Spanien.: A. GRÜNFELDER; Katholische Kirche und Ustasdcha-Herrschaft. S. 221f. M. GRAHEK RAVANIĆ, Propaganda i tisak. S.107, 108.

¹²⁹ Brunner Bernhard, Deutsche NS-Täter vor französischen Gerichten. U: H. Halbrainer – C. Kuretsidis/Haider, Kriegsverbrechen, str. 148-157, str. 156

¹³⁰ M. Karakaš Obradov, Depoi špiuna. 316-319

¹³¹ Ibid. Str. 325

¹³² M. Karakaš O. str. 327

¹³³ Amy K. SCHMIDT, Drugi svjetski rat na prostoru bivše Jugoslavije (World War II Yugoslav Material in the National archives. Arhivski vjesnik, god. 42 (1999), str. 289-352, S.3010, 312. 315: Ueber [www.hrcak.srce.hr/file/16259

¹³⁴ HR-HDA-306, ZKRZ, Zh-2926.

napustili Italiji, zatvorili su svoje službe za izručivanje Jugoslaviji, Jugoslavija je odlučila odustati od zahtjeva prema inozemstvu i proglasila amnestiju.¹³⁵

Partizani su na svoju ruku tražili „ratne zločince“ i onkraj granice Jugoslavije: Kad se Prva Slovenska udarna brigada „Tone Tomšič“ dne. 8.svibnja 1945. utaborila u Klagenfurtu (Celovcu) i okupirali ovaj dio Koruške, prije no što su britanske snage stigle iz Italije i uredile svoju okupacijsku zonu¹³⁶: Ondje su partizani tražili – među stanovnicima pograničnog predjela prema Jugoslaviji – sakrivene pripadnike Wehrmachta i drugih nacističkih formacija, koji su ratovali u Jugoslaviji i spasili se zajedno s kolonama koje su se kretale iz Jugoslavije u pravcu sjedišta britanske vojne vlasti: Vojska državne varnosti i OZNA (Oddelek za zaštitu naroda) izvršile su između 8.i 12.svibnja 1945. masovnih hapšenja, do 20.svibnja još pojedinačno u Klagenfurtu (Celovcu), Völkermarkt/Vetrinjska tragedija i u Rožnoj dolini. Policijsko ravnateljstvo za Korušku je u ožujku 1952.sastavilo sažet prikaz tih postupaka i popis uhapšenih osoba, sažetak istraga u razdoblju 1950/1951. Prikaz počiva na iskazima povratnika iz Jugoslavije, izbjeglica, bivših ratnih zarobljenika – povratnika i članova jugoslavenskih partizana zavičajnih u Koruškoj. U Izvještaju Policijskog ravnateljstvo riječ je o više od 263 osoba. Partizani su ih zatvorili u zatvoru u Begunju, neki su zaglavili u kolonama ustaša i demobiliziranih pripadnika Wehrmachta-Vojne grupe „E“. Njih su partizani još u Sloveniji, neke i na austrijskom području saslušavali o članstvu u nacionalsocijalističkoj partiji, i o njihovom odnosu prema slovenskoj manjini. Skupina od 46 osoba, muškaraca i žena izdvojena je, odvedena u Prevalje i vjerojatno likvidirana u obližnjoj šumi. Daljnje četiri osobe netragom su nestale u Mežnoj dolini, 32 muškarca i žene odvedeni su u Mariborski zatvor i nisu se vratili. Neki su internirani u logoru Sterntal (Teharje), gdje su dvojica bolesnika umrla; nekolicina je dočekala slobodu 1946.Ukupno je od 263 uhapšenih 96 nestalo. Uhićene osobe vode se u Koruškoj pod pojmom „otete“ (nasilno odvedene, pa prizivaju u sjećanje osobe nasilno odvedene od sovjetske okupacijske vlasti u Austriji), dok se u austrijskoj javnosti nije saznalo

¹³⁵ Berislav JANDRIĆ, Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945– 1947.(Divergenzen der Alliierten im Zusammenhang mit der Forderung Jugoslawiens nach Auslieferung der mutmaßlichen Kriegsverbrecher aus den Kriegsgefangenenlagern in Italien. 1945–1947.) In: Časopis za suvremenu povijest, Zagreb, Jg. 38, H. 2, S. 373–716: Über www.hrcak.srce.hr/file/11732.

¹³⁶Teritorij okupacijskih zone i razgraničenja utvrđene su najprije Sporazumom u Jalti (11.2.1945), a definitivno Potsdamskim sporazumom. Principijelnu odluku donio je Europski Savjetnodavni odbor (European Advisory Commission, EAC) Londonskim protokolima od 12.rujna 1944. i u studenom 1944: Wolfgang Benz, Errichtung der Besatzungsherrschaft <https://www.bpb.de/geschichte/nationalsozialismus/dossier-nationalsozialismus/39600/besatzung>. (3.6.2020, pogledano 20.5.i 9.8.2021.)

da se radilo o uhapšenima, od kojih su neki osuđeni, a drugi netragom nestali (vjerojatno usmrćeni, iako Jugoslavija nikad nije izdala službene informacije na austrijske pretstavke. Među uhapšeni nalazili nacistički gradonačelnici Klagenfurta i drugih gradića i mjesta slovenskogovornog područja (Ferlach, Eberndorf, Waisenberg und Eisenkappel), te više načelnika i voditelja nacističkih mjesnih organizacija, kojih su se Slovenci sjetili kao naročito brutalni progonitelji slovenskog stanovništva Koruške, prema zarobljenicima, prisilnim radnicima, prema progonjenim Slovencima, Romima i Sintijama, prema (malobrojnim) Židovima i Židovka u Koruškoj: Stanovništvo znalo je imenovati one koji su iz čistog koristoljublja ili iz mržnje i zbog sukoba denuncirale¹³⁷.

I sama Jugoslavija doprinosila je neuspjeh razmjene ratnih zločinaca – u Jugoslaviji uhvaćene odnosno zarobljene osobe osumnjičene zbog ratnih zločina korištene su od jugoslavenskih službi kao informante i stručnjake – naročito bivše službenike njemačkog „Abwehra“. Bivši austrijski emigranti, Židovi Dr. Georg Nussbaum, te bračni par Dr. Wilhelm i Hilda Pollak povezali su službenike OZNE sa suradnikom Njemačkog Zapovjednik generala u NDA Willibalda Nemečeka; ovaj pak posredovao je u korist bivšeg oficira „SS-divizije Prinz Eugen“, imena Šesto, bivšeg ravnatelja Gestapovskog zatvora Jankomir kod Zagreba, koji je za vrijeme svojeg službovanja do kraja rata pomagao partizanima. Takvi kontakti nisu čak ni bili izuzeci – kao što se može zaključiti iz očuvanog pisanog materijala, što ga je OZNA uspjela prikupljati u vrijeme bijega njemačkih službi iz Zagreba. Najviše se radio zabilješkama Njemačkog policijskog izaslanika u NDH, Hansa Helma: Dokumentacijska kvaliteta Helmovih zabilješki ne može se provjeriti, jer u jugoslavenskim arhivima i arhivima zemalja-nasljednica nema podataka o njegovim kontaktima. Stvarnost ophođenja „narodne vlasti“ sa stanovništvom ondje gdje su partizani već bili pobjednici, i poslije 8. svibnja 1945. godine bila je zastrašujuća, bremenita strahom zbog svakodnevnog odvoženja ljudi u nepoznatome pravcu i glasina o masovnom pogubljenju i „čišćenju“ protivnika da bi se osigurao nesmetan razvoj nove države,

---

¹³⁷ Brigitte Eltner, Vergessene Opfer? Die “Verschleppten” vom Mai 1945 <https://spz.slo.at> > vergessene-opfer...:

bez ostataka prošlosti. Većina je osuđenih svrstana pod zajednički nazivnik »ratnih zločinaca« i »narodnih neprijatelja« i na osnovi njih osuđena.¹³⁸

Židovska (bogoštovna) općina u Zagrebu je za Zemaljsku komisiju za utvrđivanje zločina okupatora niz elaborata i istraživanja poduzeta na vlastitu inicijativu, koji sačinjavaju sastavni dio dokumentacije predate Međunarodnoj komisiji za ratne zločine UN-a (UNWCC) i Međunarodnog tribunala za ratne zločine u Nürnbergu.¹³⁹ Ona je suradnjom sa državnim komisijom izrazila svoje slaganje s radom i svoju spremnost zajedno s novim vlastima izgraditi odnos uzajamnog uvažavanja. U Njemačkoj su Židovske zajednice, koje su se osnovale u savezničkim logorima za „Displaced Persons“, logoraši započeli prikupljati sjećanja i dokumentacijski materijal - u Bergen-Belsenu nastala je u listopadu 1945. godine prva „Historijska komisija“, zatim dva mjeseca kasnije u Münchenu: Potonja, koja je bila „prava“ Historijska komisija, sastavljena od povjesničara, skupljala je materijal o zločinima nad Židovima. Pred kraj 1945.godine obje su se Komisije u Središnju komisiju: Cjelokupnu dokumentaciju stavila je na raspolaganje Savezničkim vojnim vlastima i Međunarodnom tribunalu (ITWC), da bi 1948.godine dokumentaciju i stavili na raspolaganju središnjem memorijalu Holokausta Yad Vashem (osnovanom 1953.godine).¹⁴⁰

Denacifikacija – Kažnjavanjem ratnih zločina? Rezultat i zaključak

Saveznici Drugoga svjetskog rata zauzimali su se da pobjede Hitlerovu Njemačku vojnim sredstvima, i da zatim istrijebe nacionalsocijalizam rigoroznim kažnjavanjem glavnih i vrhovnih krivaca za rat i teror nad Europom, a da njemački narod (i zajedno s njime i Austrijance) „preodgoje“ za vrijednosti demokratskog društva. Kažnjavanje nacionalsocijalista i njihovih uvjerenih i oportunističkih članova Saveznici su djelom morali

¹³⁸ HR-HDA-306, ZKRZ, 116/46 i 290/45 Tatjana Šarić, Osuđeni po hitnom postupku: uloga represivnih tijela komunističke vlasti u odnosu na smrtne osude u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu i poraću. Arhivski vjesnik, Zagreb, god. 51 (2008), str. 341-361, ovdje str. 359.

¹³⁹ Naida Mihal Brandl, Židovi u Hrvatskoj 1944/5-1952. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilište u Zagrebu. Str.158-164. Brandl Naida Mihal, Židovi u Hrvatskoj od 1944/5 do 1952. Doktorska radna, Filozofski fakultet Zagreb
<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/6376/1/Brandl%20doktorski%20rad%20LEK2.pdf>

¹⁴⁰ Atina Grossmann und Tamar Lewinsky, Erster Teil 1945-1949: Zwischenstation. Prvi dio djela Michael Brenner, Geschichte der Juden in Deutschland von 1945 bis zur Gegenwart. München 2012. Str.101, 102

žrtvovati realpolitičkim ciljevima – opstanka Zapadne Europe naspram Sovjetskom savezu i njegovim satelitima u Hladnome ratu. „Preodgoj“ uspio samo polovično, površinski: Nijemci i Austrijanci bili su umorni od rata, opasnosti, odricanja – no nisu se distancirali od nacionalsocijalista ni pod uvjetima „totalnog rata“ (djelomično i zato, što su SS i Gestapo pojačavali svoj teror, što se situacija na frontama pogoršavali, čak ni kad je Crvena Armija bijala boj za Berlin i Beč u travnju 1945.godine). Narod je – s jedne strane bilo za strogo kažnjavanje nacionalsocijalista, bio je na neki način i „zahvalan“ savezničkim vojski što su oni okončali rat, i što su stanovništvo hranili i opskrbljivali za opstanak. No, taj isti narod je na nastojanja za „preodgoj“ reagirao s tihim bojkotom. Na objelodanjivanja nacističkih zločina počinjenje Židovkama i Židovima, nežidovski stanovnici reagirali su uglavnom s nevjericom i potiskivanjem, ili uspoređujući patnje Židova sa vlastitim patnjama pod bombama ili zbog palih članova obitelji– razlozi su samorazumljivi i relativno banalni: društva naviknuta na to da skupine, manjine, pojedince marginaliziraju ili potpuno izoliraju, teško je očekivati da će na diktat – na diktat „okupatora – odgovoriti s angažmanom za ideale pravne države. Štoviše dvije godine poslije završetka rata do 1945. istaknuti su se nacisti vratili u politiku, upravu, pravosuđe, školstvo (što sve ni nije moglo profunkcionirati bez njih, jer je austrijsko društvo već dugo prije „Anschlusa“ bilo protkano ilegalnim, ali aktivnim nacionalsocijalistima). Usporedbe radi: ni u drugim europskim zemljama okupiranima od Nijemaca, krivično gonjenje nacionalsocijalista nije uspjelo u punoj mjeri: Pravosuđe nije imalo iskustvo sa suđenjem ratnim zločincima, a pojam „zločini protiv čovječnosti“ bio mu je nepoznat, narav zločina što su ih počinili nacisti, organizirani i po državi provedeni genocid ostavili su pravosudne sustave bez odgovarajućih metoda pristupa. Reagirali su kako su do tada reagirali: Primjenjivali su svoj Krivični zakonik i gonili domaće snage, koji su surađivali s nacistima.¹⁴¹ Na isti način su reagirali belgijske vlasti¹⁴², u Francuskoj¹⁴³.

Onako kao što je Dušan Nekić ocijenio jugoslavenske sudske postupke protiv ratnih zločinaca u Sloveniji 1944-1947, „uvjetno“ i djelomično odgovara situaciji u Narodnoj Republici

¹⁴¹ Dick de Mildt, Die Unschuld der Strafjustiz. Über die Ahndung von Kriegs-und Holocaustverbrechen in den Niederlanden 1945-1953. U: H.Halbrainer- C.Kuretsidis-Haider, Kriegsverbrechen. Str.158-170, ovdje 169.

¹⁴² Nico Wouters, Völkermord vor belgischen Militärtribunalen am Beispiel der gerichtlichen Ahndung von Verbrechen an Juden und Jüdinnen (1944-1951). U: H.Halbrainer – C.Kuretsidis-Haider, Kriegsverbrechen, str. 171-191, ovdje. 189.

¹⁴³ Bernhard Brunner, Deutsche NS-Täter vor französischen Gerichten.U: H.Halbrainer – C.Kuretsidis-Haider, Kriegsverbrechen, str. 148-157, ovdje. 155. Posebno o poteškoćama poslijeratne Francuske izaći na kraj s „Vichyem“, i sa suradnjom Vichyjeve Francuske u genocidu nad Židovima: Michael Curtis, Verdict on Vichy. Power and Prejudice in the Vichy France Regime. London 2002, 270-322.

Hrvatskoj: U Sloveniji su se sva suđenja zbog ratnih zločina sveli na političke procese protiv prave i fiktivne protivnike socijalističke revolucije, u ozračju „euforiji, paranoji i šizofreniji“.¹⁴⁴ U Hrvatskoj je istražni organ, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, poduzimala odlučne korake radi utvrđivanje i klasificiranje ratnih zločina i njihovih počinitelja; komisija je očito imala donekle izdiferenciranu predodžbu o tome da su zločini naspram Židovima i Židovkama počinjene od ustaša, ali pod pomnim nadzorom njemačkih vlasti najkasnije od srpnja 1942.godine, ne samo zločini počinjeni naspram pojedincima, nego dio plana što su njemački planeri „Konačnog rješavanja židovskog pitanja“ nametnuli svim satelitima Njemačkog Reicha (što je bilo utanačeno među najvišim nacističkim dužnosnicima na Konferenciji u Wannseeu 20.1.1942.godine). Komisija je shvatila da je „Jasenovac“ jedan, ali efikasan „suradnik“ u tom programu. Izvještaji Komisije za utvrđivanje zločina dospjeli su pred sudove za ratne zločine, zločini nad Židovima, Srbima i Romima su određivali i kazne za počinitelje (uglavnom smrtno kazne). Sudovi su sudili ustašama – „izrodima“ i „izdajicama“, koji su na kraju osuđeni kao neprijatelji svojih naroda i svoje zemlje: Zločin protiv čovječnosti je i hrvatskim sucima ostao apstraktan pojam izvan pravnog rječnika. Trebalo je ukazati i na mnogobrojne mane u vođenju sudskih postupaka, tako da sam zaključila kako oni uglavnom nisu udovoljavali normama pravne države. Jugoslavija nije to ni bila – kao što nije ni bila Poljska, iako se sudovi u Poljskoj držali tih principa, kao što je pokazao Witold Kulesza.¹⁴⁵ i prema nacističkim zločincima Zločin genocida nad Židovima sudstvu nije bilo središnja problematika – slična težišta istraživanja utvrdila je Katerina Kočova za Čehoslovačku Republiku¹⁴⁶.

Genocid nad Židovima diljem Europe neposredno nakon završetka rata, nije bio u žizi zanimanja ili kajanja (kršćanske Crkve nisu ništa doprinijele tome da svoje vjernike prosvjetle i potiču na propitkivanje svijesti. Crkve su dijelile patnje svojih kršćanskih vjernika i vjernica – a drugi i drugotni su opet „ostali vani“, kao što su ostajali pred vratima kroz stoljeća). Shvaćanje što se događalo u logorima – ne samo daleko u Poljskoj, nego i na rubu njemačkih

¹⁴⁴ Dušan Nečak, Politische Prozesse – Prozesse gegen Kriegsverbrecher in Slowenien 1943-1947. U. H.Halbrainer – C.Kuretsidis-Haider, Kriegsverbrechen, str. 212-217, ovdje 216.

¹⁴⁵ Witold Kulesza, Kulesza Witold, Völkermord vor Gericht in Polen. NS-Verbrechen im Reichsgau Danzig-Westpreussen im Lichte des Strafprozesses gegen Richard Hildebrandt. Str. 201-210, ovdje 209.

¹⁴⁶ Katerina Kočova, Kočova, Die Tätigkeit der Ausserordentlichen Volksgerichte in den böhmischen Ländern 1945-1948 und die Ahndung von Holocaust-Verbrechen: U. H.Halbrainer – C.Kuretsidis-Haider, Kriegsverbrechen. str.192-200, str.196.

i austrijskih gradova i mjesta (npr. Mauthausen, Dachau, Oranienburg, Sachsenhausen, Neuengamme) moralo je tek dozrijevati, a za to je trebala dostaziti nova generacija:

„Šesdesetosmaši“ sa svojim nedostatkom respektva pred starcima „kopala“ je i pritisla roditelje. I filmovi „Holocaust“ (1978.g.) u režiji Roberta Bergera, kao i onaj Claudeja Lanzmanna, „Shoah“ (1985.) otvorili su oči generacijama.

Facit: „Odgoj“ i „sučeljavanje s prošlošću, kad su nametnuti, prividno ne „funkcioniraju“ . , ni kad se ostvare po receptu „mrkva i šiba“ („sudenje“, kažnjavanje – Marshall-Plan). Na dužu stazu se ipak zamjećuju promjene, evolutivni koraci potaknuti nametnutim rješenjima.

Istraživanje prošlosti i kaznenopravne mjere ipak stvaraju ili izoštravaju svijest za pravu i nepravdu; zato je važno baviti se ovom poviješću i danas.

POPIS KORIŠTENE ARHIVSKE GRAĐE

HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV, ZAGREB

Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, HR-HDA-306,
ZKRZ

Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH),

HR-HDA-206 ZAVNOH I, Inicijativni fond

HR-HDA-207 ZAVNOH II, Dokumenti

HR-HDA-313, Zemaljska uprava narodnih dobara ZUND

HR-HDA-421 Javno Tužništvo NRH, JT NRH

HR-HDA-1514, Zemaljska komisija za repatrijaciju, ZKRZ

Popis korištene sekundarne literature

Akmada Miroslav, Krunoslav Draganović – Iskazi komunističkim istražiteljima. Zagreb 2010., [file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/Prikazi_M_Akmdza%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/Prikazi_M_Akmdza%20(3).pdf)
[file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/Prikazi_M_Akmdza%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/Prikazi_M_Akmdza%20(3).pdf)

[Ballarini Amleto](#), Giovanni Palatucci. Favole e storia, Fiume. Rivista di Studi Adriatici (Nuova seria.). Anno XLIII.-Gennaio-Giugno 2003, Nr.1–6, Bd. 7. Roma, 2003. str. 48–77

[Bauer Kurt](#), Hitler und der Juliputsch 1934 in Österreich. In: Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte München 2011, H.2, str. 193-228. https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2011_2_2_bauer.pdf (pogledano 5.8.2021).

Bauer Kurt, Hitler und der Juliputsch 1934 in Österreich. In: Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte München 2011, H.2, str. 193-228. https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2011_2_2_bauer.pdf (pogledano 5.8.2021).

Beattie, Andrew H. (2014): Die alliierte Internierung im besetzten Deutschland. Vergleich der amerikanischen und der sowjetischen Zone, in: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 62. Jg. (2014), Heft 3, S. 239-256

Beer Siegfried, Britische Zonenpolitik, in: Stefan Karner/Gottfried Stangler (Hrsg.), Österreich ist frei, 77-81, 78

Beer Siegfried, Die britische Entnazifizierung in Österreich 1945-1948, 203-208 www.rgimaxwell.clara.co.uk/ausrec/ausfr.html (Basil Barber & Pat Lewis) [03.Juni 2010] 204

Böckh Katrin, Vjerski progoni u Jugoslaviji 1944–1953. U: Časopis za suvremenu povijest (ČSP), Zagreb, god. 38/2006, br. 2, str. 403–431

Boissoneault Lorraine, Werewolves Who Terrorized Allied Soldiers at the End of WWI: <https://www.smithsonianmag.com/history/nazi-werewolves-who-terrorized-allied-soldiers-end-wwii-180970522/>(30.10.2018 - pogledano 28.7.2021.)

Brandl Naida Mihal, Židovi u Hrvatskoj od 1944/5 do 1952. Doktorska radna, Filozofski fakultet Zagreb <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/6376/1/Brandl%20doktorski%20rad%20LEK2.pdf>

Brenner Michael (ur.), Geschichte der Juden in Deutschland von 1945 bis zur Gegenwart. München 2012

Brunner Bernhard, Deutsche NS-Täter vor französischen Gerichten. U: H. Halbrainer – C. Kuretsidis/Haider, Kriegsverbrechen, str. 148-157.

Coslovich Marco, Giovanni Palatucci. Za pravedan spomen. (Izvornik: Giovanni Palatucci. Una giusta memoria) Iz talijanskog izvornika prevela Rina Brumini). Rijeka 2011.

Cupek Hamill Mirjana, Irska godina Andrije Artukovića. Časopis za suvremenu povijest Zagreb 2014, br. 2, str. 265-275 i

[file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/03_CUPEK_HAMILL_CSP_2014_2%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/03_CUPEK_HAMILL_CSP_2014_2%20(2).pdf) (2018 – progledano: 22.8.2021.)

Curtis Michael, Verdict on Vichy. Power and Prejudice in the Vichy France Regime. London 2002, 270-322

[De Mildt](#) Dick (Dick de Mildt), Die Unschuld der Strafjustiz. Über die Ahndung von Straf- und Holocaustverbrechen in den Niederlanden 1945-1953. Str. 158-170;

Dizdar Zdravko/ V. Geiger V., Pojić M., Rupić M. Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Slavonski Brod, 2005.

Dretar Milivoj, Svjedočanstva o stradanju ludbreških Srba (1941. – 1945.) Prilog za povijest Ludbrega u Drugom svjetskom

[ratufile:///C:/Users/Korisnik/Downloads/PZ_2014_Svjedocanstva_o_stradavanju_str_73_84%20\(1\).pdf](ratufile:///C:/Users/Korisnik/Downloads/PZ_2014_Svjedocanstva_o_stradavanju_str_73_84%20(1).pdf) (pogledano 21.8.2021.)

[file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/PZ_2014_Svjedocanstva_o_stradavanju_str_73_84%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/PZ_2014_Svjedocanstva_o_stradavanju_str_73_84%20(1).pdf)

Eltner Brigitte, Vergessene Opfer? Die “Verschleppten” vom Mai 1945 Klagenfurt 2021

<https://spz.slo.at/vergessene-opfer...>

<https://www.britannica.com/biography/Karl-Renner>

Fojtzik Jan, Organisation der sowjetischen Besatzung in Deutschland und Auswirkungen von kompetenzieller Diffusion auf die Rekonstruktion der Besatzungspolitik. U: Andreas Hilger et.a. Sowjetisierung oder Neutralität? S,97-116

Form Wolfgang, Vom Völkermord an den Armeniern bis zum Tokioter

Kriegsverbrecherprozess. In: Heimo Halbrainer-Claudia Kuretsidis-Haider (Hrsg.)

Kriegsverbrechen, NS-Gewaltverbrechen und die europäische Strafjustiz von Nürnberg bis Den Haag. CLIO Graz 2007

Goeken-Haidl, Der Weg zurück – Die Repatriierung sowjetischer Zwangsarbeiter und Kriegsgefangener während und nach dem Zweiten Weltkrieg. Essen 2006

Grahek-Ravančić Martina, Ustrojavanje organa nove vlasti: Državna/Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača – organizacija, ustroj, djelovanje [Državna komisija za utvrđivanje zločina Grahek Ravanic Historijski zbornik 215, 149-172.pdf](#)

Grinfelder Ana Marija (Anna Maria Grünfelder), Mađarski - jugoslovenski (?) Židovi na prisilnom radu na "Jugoistočnom bedemu" ("Suedostwall")/Hungarian-Yougoslav (?) Jews - forced laborers at the "Suedostwall". Savez Jevrejskih opština Srbije, Beograd 2005: Na. <http://147.91.1.139/handle/123456789/205?locale-attribute=en> (pogledano 20.8.2021.)

Grossmann Atina- Tamar Lewinsky, Erster Teil 1945-1949: Zwischenstation. Prvi dio djela Michael Brenner, Geschichte der Juden in Deutschland von 1945 bis zur Gegenwart. München 2012. Str.101, 102

Grünfelder Anna, Jüdische „Displaced Persons“: www.Academia.edu
https://www.academia.edu/41171530/J%C3%9CDISCHE_DISPLACED_PERSONS

Grünfelder Anna, Displaced Persons aus Jugoslawien. De Gruyter, Oldenbourg 2015.

Heimo Halbrainer, [Martin F. Polaschek](#) (Hrsg.): *Kriegsverbrecherprozesse in Österreich: eine Bestandsaufnahme*. Clio, Graz 2003, [ISBN 3-9500971-5-5](#).

[Halbrainer Heimo](#) /Claudia Kuretsidis, Kriegsverbrechen, NS-Gewaltverbrechen und die europäische Strafjustiz von Nürnberg bis Den Haag. Graz 2007, str.11

Hilger Andreas, Mike Schmeitzner und Clemens Vollnhals (Hgg) Sowjetisierung oder Neutralität? Optionen sowjetischer Besatzungspolitik in Deutschland und Österreich 1945 - 1955. Hrs. Von . Vandenhoeck und Ruprecht 2006, Wien

Holpfer Eva, Die justizielle Ahndung von Deportationsverbrechen. U. H. Halbrainer- C. Kuretsidis/ Haider, Kriegsverbrechen. Str.289-295

Jandrić Berislav, Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945– 1947. U: Časopis za suvremenu povijest, Zagreb, Jg. 38, H. 2, S. 373–716: [www.hrcak.srce.hr/file/11732.\(2012\)](http://www.hrcak.srce.hr/file/11732.(2012))

Jurčević Josip, Osnovne značajke presuda jugoslavenskih komunističkih vojnih sudova u Hrvatskoj 1944 i 1945 Društvena istraživanja, god. 15 (2006), br. 4-5 (84-85), str- 891-915. godine. www.hrcak.hr -

[file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/di118_10jurcevic%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/di118_10jurcevic%20(5).pdf) 391. Problemi proučavanja žrtava Drugog svjetskog rata na području Hrvatske, Zagreb 1998, 2005,

Jurčević Josip, Jasenovac. Nastanak jasenovačkog mita, Problemi proučavanja žrtava Drugog svjetskog rata na području Hrvatske. Zagreb 1998 i <https://komunistickizlocini.net/nastanak-jasenovackog-mita-2/> (obj. 2016-pogledano 21.8.2021.godine).

Kastner Florentine, 373 Camp Wolfsberg. Britische Besatzungslager in Österreich von 1945 bis 1948 Verfasserin Florentine Kastner angestrebter akademischer Grad Magistra der Philosophie (Mag. phil.) Wien, im Jänner 2011 Studienkennzahl lt. Studienblatt: A 312.....str. 116, 117. http://othes.univie.ac.at/12781/1/2011-01-07_0106787.pdf (pogledano 5.2.2021, 11.8.2021).

Klee Ernst, „Persilscheine“. Wie die Kirchen den Nazis halfen. Muenchen 1991.

Knoll Harald – Barbara Stelz/Marx, „Wir mussten hinter eine sehr lange Liste von Namen e einfach das Wort “verschwunden” schreiben.“ Sowjetische Strafjustiz in Österreich 1945-1955.

In: A.Hilger u.a. Sowjetisierung oder Neutralität? S.169-220

Karakaš Obradov Marica, Depoi špijuna I terorista”. -Saveznički logori za “Raseljene osobe” u Italiji, Austriji I Njemačkoj.i. Ze

[852671.Depoi_spijuna_i_terorista_Saveznicki_logori_za_raseljene_osobe\(3\).pdf](#)like

https://www.academia.edu/41346836/Depoi_spijuna_i_terorista_Saveznicki_logori_za_raseljene_osobe20191218_26004_1v1tc1p

Kimmel Dr.Elke, Krieg und Kriegsende. A.A.O.

<https://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/marshallplan/39983/krieg-und-kriegsende>
[31.10.2005](#)

Kimmel Dr.Elke, Zusammenarbeit und Gegensätze bis 1947.- Die Aussenministerkonferenz in Moskau 1947 : <https://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/deutschland-chronik/131160/10-maerz-24-april-1947> (30.10.2005; pregledano 26.7.2021.)

Kisić Kolanović Nada, Prilog proučavanju narodne vlasti u Hrvatskoj 1943-1945

ile:///C:/Users/Korisnik/Downloads/05_KISIC_KOLANOVIC_CSP_2_3_1979.pdf

Kisić Kolanović Nada, Razvoj narodne vlasti u Hrvatskoj 1942.godine:

U „Časopisu za suvremenu povijest“ Zagreb 1982, br.3. str. 9, 16, 17

[file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/01_KISIC_KOLANOVIC_CSP_3_1982%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/01_KISIC_KOLANOVIC_CSP_3_1982%20(2).pdf)

(pogl.22.8.2021.godine)

Kisić Kolanović Nada, Vrijednosni principi novoga pravnog poretka u narodnooslobodilačkoj borbi na području Hrvatske 1941-1945. godine. Časopis za suvremenu povijest (ČSP) god. 16 (1), Zagreb 1984., str. 1—26

Kočova Katerina, Die Tätigkeit der Ausserordentlichen Volksgerichte in den böhmischen Ländern 1945-1948 und die Ahndung von Holocaust-Verbrechen: U. H. Halbrainer – C. Kuretsidis/Haider, Kriegsverbrechen. str. 192-200

Klinger William, OZNA – Il terrore del popolo. Storia della polizia politica di Tito. Trieste 2015

Kulesza Witold, Völkermord vor Gericht in Polen. NS-Verbrechen im Reichsgau Danzig-Westpreussen im Lichte des Strafprozesses gegen Richard Hildebrandt. Str. 201-210

Loitfellner Sabine, Simon Wiesenthals “Schuld-und-Sühne-Memorandum „ an die Bundesregierung 1966. U: H. Halbrainer – C. Kuretsidis/Haider, Kriegsverbrechen. Str. 281-288.

Makuc Dorica, MAKUC Dorica, Le nostre ragazze vanno in Germania/Naše dekleve grejo v Nemčijo. Gorizia 2005, 193-213

Meyer Kathrin, Entnazifizierung von Frauen. Die Internierungslager der US-Zone Deutschlands 1945-1952. Metropol Verlag, ISBN 3936411247

Michaelis Nils Nils, Franz Murer – Die Wahrheit war sein letztes Opfer::
<https://www.vorwaerts.de/artikel/murer-wahrheit-war-letztes-opfer>

Michelmann Jeannette, Michelmann. Die Aktivistinnen der ersten Stunde. Die Antifa 1945 in der sowjetischen Besatzungszone zwischen Besatzungsmacht und Exil-KPD. Doktorska disertacija Filozofski fakultet Sveučilište Jena 2003: [www. https://d-nb.info/964631822/34](http://www.d-nb.info/964631822/34) (23.6.2003(pogledano 18.8.2021.g.)).S.82, 109, 129, 130

Mrkalj Igor, Zatiranje stoljeća prosperiteta. U “Novosti”, Sprskog Narodnog vijeća, Zagreb, od 30/08/2017, na: <https://www.portalnovosti.com/zatiranje-stoljeca-prosperiteta> (pogledano 7.8.2021.).

Müller Klaus-Dieter: Verbrechenahndung und Besatzungspolitik. Zur Rolle und Bedeutung der Todesurteile durch Sowjetische Militärtribunale, in: Todesurteile sowjetischer Militärtribunale gegen Deutsch (1944-1947). Eine historisch-biographische Studie, hrsg. von Andreas Weigelt, Klaus-Dieter-Müller, Thomas Schaarschmidt und Mike Schmeitzner, Göttingen 2015, S. 15-62, ovdje S. 25

Nećak Dušan, Politische Prozesse – Prozesse gegen Kriegsverbrecher in Slowenien 1945-1947. str. 212-217

Nievoll Lukas, *Jüdische“ Zeugenschaft. Aspekte des Umgangs mit Holocaust-Überlebenden am Beispiel des Prozesses gegen Franz Murer 1963 in Graz.* In: zeitgeschichte 48 (2021), Heft 2, S. 207–224.

Pöschl Gabriele, (K)ein Applaus für die österreichische Justiz – der Geschworenenprozess gegen Franz Murer. In H.Hailbrainer – Claudia Kuretsidis (Hgg.), *Kriegsverbrecher.* S.297-301. „Austrijsko pravosuđe osramotilo se Murerovim suđenjem. I APA (Austria Presse Agentur) kao i razi austrijski dnevници doprinijeli su atmosferi linča što su je doživjeli svjedoci optužbe Od travnja do lipnja 2017.godine. režiser Christian Frosch izradio je igrani film „Murer -Anatomie eines Prozesses. Siehe hierzu

„Murer“: Die Wahrheit war sein letztes Opfer („Istina je bila njegova zadnja žrtva“) U: „Vorwärts“, 23.11.2018.godine

Rauchensteiner Manfred, *Der Sonderfall. Die Besatzungszeit in Österreich 1945 bis 1955,* Graz, 1995.

Republik Österreich – Parlament:

<https://www.parlament.gv.at/PERK/HIS/REP2/1945/>.(pogledano 5.8.2021.godine)

Rüter Christiaan.F., Was soll das Ganze? Zur Dokumentation von Strafverfahren wegen nationalsozialistischer Gewaltverbrechen. In. H.Halbrainer/C.Kuretsidis, *Kriegsverbrechen.* S.118-133, hier S. 132

Rulitz Florian Thomas, *Kroatiens Bleiburg/Sloweniens Viktring – Partisanengewalt in Kärnten am Beispiel der antikommunistischen Flüchtlinge im Mai 1945.* Klagenfurt 2011,

Rupić Mate; Geiger Vladimir; Matković Blanka; Đonlić Tomislav; Kolanović Josip; Begonja Zlatko; Pilić Stipo; Roca Eugen: *artizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti : Dalmacija, Slavonski Brod, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Hrvatski institut za povijest, 2011 (monografija).*

Sachslehner Johannes, *Rosen für den Mörder« Die zwei Leben des NS-Täters Franz Murer.* Molden, Wien 2017

Schalhas Leopold Moskauer Deklaration. <https://www.grin.com/document/32297>

Schmidt Amy K, Drugi svjetski rat na prostoru bivše Jugoslavije (World War II Yugoslav Material in the National archives. Arhivski vjesnik, god. 42 (1999), str. 289-352, [www.hrcaak.srce.hr/file/16259] (1999-pogledano kolovoz 2016 i 22.8.2021.)

Schopp Rita, Die Ziele der Alliierten 1945-1949. Auf: <file:///C:/Users/Korisnik/OneDrive/Entnazifizierung/Die%20Ziele%20der%20A> (besucht 17.5.2021)

Schweitzer Sabine, Orte der Deportationen von Roma und Sinti 1938-1943. Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes (DÖW), Wien, Jahrbuch 2019; str 215-242. Ovdje 215,218 https://www.doew.at/cms/download/f3sca/jb2019_schweitzer_roma.pdf

Stepanek Friedrich, Die Österreichischen Freiwilligenbataillone in Frankreich und Jugoslawien. PS-Arbeit Wien 2005. In: Journal "historia.scribere", Wien, 2009-1. Auf: [file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/2372-2942-1-PB%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/2372-2942-1-PB%20(2).pdf) (pogledano 5.8.2021.)

Stiefel Dieter, Mulley und Oliver Rathkolb, Verdrängte Schuld, verfehlt Sühne. Entnazifizierung in Österreich 1945-1955. R.Oldenbourg Verlag München 1986, str.28-36, str. 30

Stiefel Dieter, Nazifizierung plus Entnazifizierung =Null? U:Sebastian Messl, Klaus-Dieter Šarić Tatjana, Osuđeni po hitnom postupku. Uloga represivnih tijela komunističke vlasti u odnosu na smrtne osude u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu i poraćju., na primjeru fonda Uprava za suzbijanje kriminaliteta Sekretarijata za unutrašnje poslove SRH. U.Arhivski vjesnik, , Arh. vjesn., god. 51 (2008), str. 341-361

Šarać Kenan, Foćanski propisi. <https://focanskidani.wordpress.com/2016/11/10/focanski-propisi/> (objavljen: 10.11.2016-pogledano 10.5.2021, 22.8.2021)

Švejczer Vladimir / Stefan Karner / Alexander Tschubarjan, Die Moskauer Deklaration 1943. "Österreich wieder herstellen". Beč, 1.izdanje.

Vartanov Valerij, Die Aufgaben der Militärkommandanturen in der sowjetischen Besatzungszone Österreichs 1945-1955. In Stefan Karner u.a. S.163-178, ovdje 165-167.

Vollnhaas Clemens, Internierung, Entnazifizierung und Strafverfolgung von NS-Verbrechen in der sowjetischen Besatzungszone. In: A.Hilger et alt.

Wouters Nico, Völkermord vor belgischen Militärtribunalen am Beispiel der gerichtlichen Ahndung von Verbrechen an Juden und Jüdinnen (1944-1951). S.171 – 191;

Zakošek Boris, Giovanni Palatucci. Riječki pravедnik među narodima između mita i stvarnosti. U: Riječka revija 2001, str.. 83–92.

Članci bez podataka o autoru:

Der Spiegel: [Wie der „Schlächter von Wilna“ davonkam. einestages](#). In: spiegel.de. 12. März 2018.

Die Moskauer Deklaration: <https://www.grin.com/document/32297> i nje 2015.

SHAEF, Military Government Germany. Supreme Commander's Area of Control. Proclamation, Laws, Ordinance. and Notices. Directives and Instructions to German Police. Reproduced by Ninth United States' Army 7 November 1944. www. http://moses.law.umn.edu/transitional-justice/pdfs/Military_Government_Germany_Supreme_Commanders.pdf. Denacifikacija na str. 7-20; gonjenje

<http://www.hrsvijet.net/index.php/magazin/138-arhiva-stari-hrsvijet-net-2/16144-pokolj-ranjenika-u-bolnici-brestovac-1945> (24.11.2011.god., pregledano 18.7.2021.g.).

<https://miportal.hr/2020/06/02/noc-uzasa-4-na-5-lipnja-1945-kad-su-serijski-ubijani-svecenici/2.6.2020.godine>

Bundesverfassungsgesetz vom 6. Februar 1947, über die Behandlung der Nationalsozialisten (Nationalsozialistengesetz). BgBl. Br. 25/1947 od 17.2.1947. Zakon sadržao je i uvjete ponovnog stješanja austrijskog državljanstva za bivše pripadnike Njemačkog Reicha osuđene prema zakonima iz 1945. i 1946.godine.

Deklaracija o kažnjavanju ratnih zločina; Deklaracija sasjedanja Saveznika od 13.siječnja 1941.godine. Allied Declaration Condemning German Atrocities:

Erstes Kontrollabkommen na.

https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Erstes_Alliiertes_Kontrollabkommen_Lletzte_Bearbeitung_5.12.2014 (POGL.18.5.2021

Nachkriegsjustiz: ¹

http://www.nachkriegsjustiz.at/prozesse/volksg/auschwitzprozesse_vgwien.php 5.7.2021.

SED: www.ndr.de/geschichte/SED-Wie-die-Einheitspartei-den-DDR-Alltag-steuerte,sed126.html

Dr. Leo/Lav Singer: Židovski biografski leksikon Leksikografskog zavoda „Miroslav Krleža“, Zagreb, radna verzija. <https://zbl.lzmk.hr/?p=2210>

Statut Nürnberškog tribunala za ratne zločine (službena verzija na njemačkom jeziku. Sv.1, Nürnberg 1947, str.71

Statut Međunarodnog tribunala za ratne zločine od 8.kolovoza 1945.godine. <https://www.unimburg.de/de/icwc/zentrum/pdfs/imtcdeutsch.pdf>, cl.9-12.

UNWCR: <https://www.encyclopedia.com/international/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/united-nations-war-crimes-commission>

Uredba o vojnim sudovima: Izvornik, strojopis HDA, Zagreb, 1491, 1.1.1.© 2010
Ministarstvo pravde Republike Srbije – Komisije za tajne grobnice ubijenih posle 12.septembar 1944 (Министарство правде Републике Србије Комисија за тајне гробнице убијених после 12. септембра 1944.
komisija1944.mpravde.gov.rs

Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Aufklärung nationalsozialistischer Verbrechen, Ludwigsburg: <https://zentrale-stelle-ludwigsburg.justiz-bw.de/pb/,Lde/Startseite>